

Either you are with us or you are with the terrorists

Een onderzoek naar het beeld van moslims en ex-moslims over de PVV

Master Thesis Media en Maatschappij

Begeleider: Chris Aalberts

Door Solmaz Hamayeli Mehrabani

Studentnummer: 337105

Voorwoord

Hoe mensen denken en op welke wijze hun beeld wordt beïnvloed heeft mij altijd al geïnteresseerd. Ook de politiek heeft mij altijd gefascineerd. Deze twee interessegebieden hebben in het bijzonder te maken met mijn achtergrond. Enerzijds ben ik constant twee totaal verschillende culturen en daaraan gerelateerde verschillende wereldbeelden met elkaar aan het vergelijken, namelijk de Iraanse en de Nederlandse. Anderzijds denk ik dat een politieke vluchteling altijd de neiging heeft om in grote mate dingen te relateren aan de politiek. Maslow's gezegde omvat mijn standpunt het beste, namelijk: *Als je eenmaal een hamer hebt, ziet elk probleem eruit als een spijker*. Deze twee interessegebieden, lagen dus ten grondslag aan mijn keuze voor het keuzvak politieke communicatie. Voor dit vak had ik drie PVV-stemmers geïnterviewd over hun beeldvorming over de PVV. Van tevoren had ik besloten om mijn etnisch-religieuze achtergrond geen rol te laten spelen gedurende de interviews, zodat de informanten zich vrij zouden voelen om alles in openheid uit te spreken. Echter, gaandeweg was het opvallend dat mijn etnisch-religieuze achtergrond toch telkens opnieuw werd aangehaald door de informanten. Zo zei één van de informanten: *'Kijk daarom vind ik het fantastisch dat jij hier met je studie bezig bent. Je bent nu hiermee bezig en je zult aan je toekomst werken. Maar hoeveel jonge mensen zijn er die dat helemaal niet doen? Mogen wij dan op een gegeven moment een beetje...ja kritisch...naar kijken?'*. Deze en soortgelijke opmerkingen zetten mij aan het denken. Ze deden namelijk insinueren dat de informanten een stereotype beeld hadden over etnisch-religieuze minderheden in Nederland en dat ik afweek van hun verwachtingspatroon, dus was ik de uitzondering ben op de regel. Zo ben ik op het idee gekomen voor dit onderzoek. Mijn interesse andersom in het beeld dat mensen met een islamitische achtergrond hebben over de mediaboodschappen van de PVV was namelijk ontstaan.

Allereerst wil ik mijn familie bedanken voor hun steun tijdens mijn lange studietijd. Ik wil mijn vriend Egbert bedanken, omdat hij mijn rustgenerator is geweest in stressvolle tijden. Ik wil mijn vrienden bedanken, omdat zij begrip hebben gehad voor een periode van verwaarlozing. Uiteraard wil ik ook de 14 informanten bedanken voor hun deelname. Ik dank mijn proofreaders Wahideh, Rene, Maud en Egbert. Last but not least, wil ik mijn begeleider Chris Aalberts bedanken voor het motiveren, voor de eerlijke en soms strenge gesprekken en voor zijn steun.

Solmaz Hamayeli Mehrabani

Inhoudsopgave

HOOFDSTUK 1: INLEIDING

1.1 Aanleiding.....	5
1.2 Relevantie.....	7
1.3 Opbouw.....	8

HOOFDSTUK 2: THEORETISCH KADER

2.1 Maatschappelijke context.....	9
2.1.1 Angstcultuur.....	9
2.1.2 Nationale identiteit.....	10
2.1.3 Polarisatie.....	11
2.1.4 Conclusie.....	12
2.2 De Politiek	
2.2.1 Van pacificatiepolitiek naar polarisatiepolitiek.....	13
2.2.2 Van consensuspolitiek naar populiek.....	14
2.2.3 Populisme.....	16
2.2.4 Partij voor de vrijheid.....	17
2.2.5 Conclusie.....	18
2.3 De Media	
2.3.1 Mediapolitiek.....	19
2.3.2 Beeldvorming.....	21
2.3.3 Stereotypering.....	21
2.3.4 Conclusie.....	22
2.4 De burger	
2.4.1 Politieke bewustwording.....	24
2.4.2 Burgerschap.....	25
2.4.3 Burgerschap van niet-westerse allochtonen.....	25
2.4.4 Burgerschap van nieuwe etnische minderheden.....	28
2.4.4 Conclusie.....	28

HOOFDSTUK 3: METHODE

3.1 Dataverzameling.....	31
3.2 Informanten.....	32
3.3 Selectie van informanten	33
3.4 Voorbereiding.....	34
3.5 Interviews	35
3.6 Analyse.....	37

HOOFDSTUK 4: RESULTATEN

4.1 Achtergronden	38
4.2 Maatschappelijke visies	44
4.3 Politieke visies.....	51
4.4 De PVV.....	58
4.5 Mediaboodschappen van de PVV	68

HOOFDSTUK 5: CONCLUSIE

5.1 Identiteit	78
----------------------	----

5.2 Burgerschap.....	79
5.3 Mediaboodschappen van de PVV	82
5.4 Conclusie.....	83
5.5 Aanbevelingen.....	84
LITERATUURLIJST.....	85

1. Inleiding

In dit hoofdstuk zal de aanleiding van dit onderzoek worden besproken. Ook zullen de wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie van dit onderzoeksonderwerp uiteen worden gezet.

1.1 Aanleiding

Volgens Kleinnijenhuis (2003) zorgen mediaboodschappen die conflict situaties schetsen ervoor dat de burger wordt aangezet tot het kiezen van een kant. De aanslagen van 11 september 2001 en de reactie van de toenmalige president van de Verenigde Staten George W. Bush zorgden ervoor dat landen over de hele wereld en de hele wereldbevolking werden aangezet om een keuze te maken uit deze twee opties (Coolsaet, 2008):

'Either you are with us, or you are with the terrorists' (CNN, 2001).

Dit was het begin van polarisatie op wereldschaal. Ook in Nederland is sindsdien polarisatie zichtbaar op zowel politiek als op maatschappelijk niveau (RMO, 2009).

De angst van de Nederlander voor de fundamentalistische islam werd geboren op 11 september 2001, maar werd groter door de aanslagen in Madrid en London, de oorlogen in Afghanistan en Irak en zeker sinds de moorden op Fortuyn en Van Gogh (Bodelier, 2005).

De opkomst van Pim Fortuyn was het begin van rechts populistische politiek in Nederland (Bodelier, 2005). Hij was de eerste politicus die gebruik heeft gemaakt van de term islamisering. Met zijn boek *Tegen de islamisering van onze cultuur, Nederlandse identiteit als fundament* (1997) heeft hij twee trends weten te zetten. Op de eerste plaats speelde Pim Fortuyn in op de heersende angst ten opzichte van de fundamentalistische islam, welke een gevaar zou zijn voor de Nederlandse cultuur (Bodelier, 2005). Op de tweede plaats wist Pim Fortuyn in te spelen op de behoefte aan een nationale identiteit bij de Nederlander en zette de dominante Nederlandse cultuur, namelijk 'wij', af tegen de subcultuur die daar het meest van afwijkt, namelijk 'zij', de islamitische subcultuur in Nederland (Lechner, 2008; Arts, Butter, 2009).

Eén decennium na Pim Fortuyn is het thema islamisering nog steeds onverminderd actueel in zowel het maatschappelijke als het politieke debat. De trend richting rechts

populistische politiek is door Geert Wilders succesvol voortgezet (Lucardie, 2007). De angst ten opzichte van de fundamentalistische islam en de behoefte aan een nationale identiteit zijn blijven bestaan en worden ook door Geert Wilders gebruikt als lokaas:

'Voorzitter, de toenemende islamisering moet worden gestopt. De Islam is het paard van Troje in Europa. Als we de islamisering niet stoppen zijn Eurabië en Nederabië slechts een kwestie van tijd. Een eeuw geleden woonden er in Nederland ongeveer 50 moslims. Maar vandaag de dag wonen er zo'n één miljoen moslims in ons land. Waar gaat dat heen?' (Wilders, 2007).

De media zijn belangrijke instrumenten in het beeldvormingsproces van de burger en dienen als aanvulling op diens bestaande kennis (Graber, 2004). Om hun politieke boodschappen over te dragen aan de burger, gebruiken politici daarom de media als platform (Kleinnijenhuis, 2003). Bovendien zijn de media een bindmiddel die de burger dichter bij de politiek brengen (Graber, 2004). Niet alleen de media hebben invloed op het beeldvormingsproces van de burger. Ook de persoonlijke achtergrond is bepalend voor de interpretatie van de boodschap van politieke partijen (Graber, 2004).

Aanvankelijk was de algemene veronderstelling dat de gemiddelde PVV-stemmer bestond uit laagopgeleiden uit achterstandswijken die door middel van een proteststem op de PVV hun ongenoegen over de politiek en de Nederlandse samenleving uiten (Roes, 2010). Maar recente onderzoeken laten zien dat PVV-stemmers zich onder alle lagen van de bevolking bevinden en verschillende motieven hebben om op de partij te stemmen. De achterban van de PVV lijkt nu dus een afspiegeling te zijn geworden van de Nederlandse samenleving (NRC, 2009). Dit duidt op een veranderd discours met betrekking tot rechts populisme en in het bijzonder de PVV.

Mediaboodschappen die een conflictsituatie schetsen zetten de burger aan tot het kiezen van een kant (Kleinnijenhuis, 2003). Aangezien de PVV het probleem van de islamisering veelvuldig presenteert in haar mediaboodschappen en daarmee een eenzijdige vertegenwoordiging van de islam, is het interessant te onderzoeken op welke wijze mensen met een islamitische achtergrond de mediaboodschappen van de PVV interpreteren en welke kant zij kiezen. Zij worden immers direct betrokken bij de thema's die de PVV op de politieke agenda zet.

In dit kader is gekozen om het onderzoek te richten op twee groeperingen, namelijk moslims en ex-moslims in Nederland. Hoewel beiden behoren tot de groep niet-westerse allochtonen, worden er voor beide groepen andere resultaten verwacht. Van de informanten die moslim zijn wordt verwacht dat de islam in meer of mindere mate een onderdeel is van hun identiteit. Van de ex-moslims wordt verwacht dat de islam plaats heeft gemaakt voor een andere overtuiging, wat een onderdeel is van hun identiteit. Door dit verschil in persoonlijke achtergrond zou de betekenisgeving aan de mediaboodschappen van de PVV die over islamisering gaan, voor beide groepen anders kunnen zijn. De centrale vraag van dit onderzoek luidt daarom:

Op welke wijze geven moslims en ex-moslims betekenis aan de mediaboodschappen van de PVV?

1.2 Relevantie

Met behulp van dit onderzoek zal gekeken worden naar de wijze waarop Nederlanders met een islamitische achtergrond, namelijk moslims en ex-moslims, de mediaboodschappen van de PVV interpreteren. Over de interpretatie van autochtone Nederlanders met betrekking tot de mediaboodschappen van de PVV zijn reeds onderzoeken verricht. Echter, naar het interpretatieproces van Nederlanders met een islamitische achtergrond, de groep waar de mediaboodschappen van de PVV vaak over gaan, is tot op heden nog geen onderzoek verricht. Dit onderzoek is daarmee wetenschappelijk relevant.

Aangezien de mediaboodschappen van de PVV conflictsituaties presenteren over de groep mensen met een islamitische achtergrond, worden zij aangezet tot het kiezen van één kant. Dit houdt in dat de betekenisgeving aan de mediaboodschappen van de PVV door deze informanten iets zegt over hoe zij zelf hun maatschappelijke positie in Nederland beoordelen. Met het oog op het monitoren van radicalisering onder moslims in Nederland is het belangrijk voor overheden om de positie van deze groep over dit onderwerp te kennen. Dit onderzoek is daarmee ook maatschappelijk relevant.

1.3 Opbouw

Dit onderzoek is als volgt opgebouwd: allereerst zal in hoofdstuk twee een theoretisch fundament worden gelegd, waarin de maatschappelijke context, de politieke context, de rol van de media, en de rol van de burger zullen worden besproken. Vervolgens zal in hoofdstuk drie het methodisch kader worden besproken, waarin de gebruikte methoden voor het onderzoek nader zullen worden toegelicht. In hoofdstuk vier zullen de resultaten van de 14 interviews uiteen worden gezet, gevolgd door hoofdstuk vijf, met de conclusies, waarmee antwoord zal worden gegeven op de centrale vraagstelling.

2. Theoretisch kader

In studies over politieke communicatie staat de driehoeksverhouding tussen de politiek, de burger en de rol van de media centraal (Kleinnijenhuis, 2003). Hoe deze drie aspecten zich tot elkaar verhouden zal in de loop van dit hoofdstuk naar voren komen.

In paragraaf 2.1 zal de maatschappelijke context waarbinnen dit onderzoek plaats heeft, worden beschreven. Vervolgens zal in paragraaf 2.2 het Nederlandse politieke landschap worden besproken, gevolgd door paragraaf 2.3 waarin de rol van de Nederlandse media binnen de kaders van dit onderzoek wordt geschetst. Tenslotte zal paragraaf 2.4 ingaan op de rol van de moslims en ex-moslims als Nederlandse burgers.

2.1 Maatschappelijke context

In deze paragraaf zullen de maatschappelijke elementen die ruimte hebben gecreëerd voor een rechts-populistische politieke partij als de PVV, worden besproken. Allereerst zal de angstcultuur worden gepresenteerd, gevolgd door de groeiende behoefte aan een nationale identiteit in Nederland. Tenslotte zal polarisatie in de Nederlandse maatschappij worden behandeld.

2.1.1 De angstcultuur

Volgens Elchardus (2003) hebben grote crisissen uit de media geleid tot het wantrouwen van de burger ten opzichte van instituties. De angst van de Nederlander heeft ruimte geboden voor rechts populisme.

'We waren al huiverig vóór 11 september 2001. Door de aanslagen op het WTC en in Madrid, de oorlogen in Afghanistan en Irak en zeker sinds de moorden op Fortuyn en Van Gogh duikt de angst steeds vaker op. Het is een onbestemde angst. In het bijzonder voor radicale moslims. Maar ook, zij het in mindere mate, voor populistische politici' (Bodelier, 2005).

Volgens Gerbner (2002) heeft de televisie, in het postmoderne tijdperk de rol van de kerk overgenomen en is deze daarom van groot belang in het beeldvorming- en betekenisgevingproces. In zijn cultivation theory concludeert hij ook dat het gevoel van angst steeds vaker voortkomt uit mediabeelden in plaats van uit directe negatieve ervaringen van mensen.

Volgens sociologen liggen grote, onverwerkte gebeurtenissen en veranderingen ten grondslag aan de angstcultuur (Furedi, 2007; Elchardus, 2003). De Westerse cultuur waarin zekerheid, stabiliteit en veiligheid als fundament dienen, is hierdoor vatbaarder voor een angstcultuur dan minder ontwikkelde culturen waarin zekerheid, stabiliteit en veiligheid al in het dagelijks leven niet gegarandeerd zijn (Bodelier, 2005).

Angst is zelfs een autonoom concept geworden in de westerse maatschappij. Niet alleen is er meer een debat gaande rondom criminaliteit, ook wordt er nu aandacht besteed aan de angst voor criminaliteit. Angstondernemers maken gebruik van dit concept voor hun eigen belang. Deze belanghebbenden zijn actief op verschillende niveaus, namelijk op commercieel niveau, op politiek niveau en op het gebied van media (Furedi, 2007).

Eén van die belanghebbenden zijn populistische politici. Rechts populistische politici maken gebruik van heersende angsten onder het publiek om aan populariteit te winnen (Furedi, 2007). Zo worden de angst voor de fundamentalistische islam en het verlies van een eigen identiteit benadrukt door de PVV. Bovendien zorgt de angstcultuur voor een vertrouwenscrisis van de burger richting gevestigde instituties, die de laatste jaren sterk bepalend is voor de politieke voorkeur van de burgers (Elchardus, 2003). Dit wantrouwen in de gevestigde politiek creëert ook ruimte voor rechts populisme, omdat een belangrijk kenmerk van het populisme het bekritisieren van de gevestigde elite instituties is (Houtman & Duyvendak, 2009).

2.1.2 Nationale identiteit

Door de toenemende globalisering waardoor steeds meer politieke en financiële beslissingen op internationaal niveau worden genomen, is behoefte ontstaan aan het benadrukken van de nationale identiteit bij de Nederlandse burger. Ook de steeds meer zichtbaar wordende multiculturele samenleving en al haar problemen, benadrukt deze behoefte (Lechner, 2008).

De behoefte aan een nationale identiteit is ontwikkeld sinds de ontzuiling, die haar basis heeft vanaf 1960. Religie en de kerk werden in steeds mindere mate een onderdeel van de identiteit van de Nederlander. Sinds de ontzuiling bestaat de samenleving uit een verzameling van individuen zonder gezamenlijke idealen. Deze grote verandering heeft blijkbaar een groot gat veroorzaakt in de identiteitsvorming op zowel individueel niveau als op maatschappelijk niveau (Lechner, 2008).

Dit gemis heeft ertoe geleid dat de Nederlander met nostalgische gevoelens terugkijkt naar het verleden waarin alles nog zo mooi, puur en naïef was. Ook al heeft men dit verleden wellicht niet eens zelf meegemaakt, men gaat er vanuit dat vroeger alles beter was (Beunders, 2011). Het is een bijzondere tegenstrijdigheid, want in het postmoderne tijdperk is men op zoek naar vrijheid en individualisering, ontwikkeling en wetenschap en aan de andere kant lijken deze ontwikkelingen dus te worden gewantrouwd. Toch wint de emotie het tegenwoordig van het intellect (Bodelier, 2005).

Bovendien heeft de ontzuiling het gemis van een leider veroorzaakt. Waar het vroeger de dominee en de priester waren, is men nu op zoek naar andere sterke leiders (Bodelier, 2005). De Nederlander is op zoek naar een held die de gezamenlijke normen en de eigen tradities benoemt en beschermt (Lechner, 2008; Beunders, 2011). Bovendien moeten deze leiders taboedoorbrekend en kritisch zijn (Bodelier, 2005).

Pim Fortuyn was de eerste politicus die inspeelde op de angst voor de islam, de behoefte aan een nationale identiteit (Lechner, 2008) en de nostalgische gevoelens van de burger (Beunders, 2011). Hij speelde in op de emotie en riep de Nederlander op om trots te zijn op de eigen cultuur. Daarmee vervulde hij de rol van een nieuwe held. Hij werd als symbool nog eens belangrijker omdat hij als martelaar en vrijheidstrijder van Nederland is omgekomen. Het feit dat hij in 2004 werd benoemd tot de *Grootste Nederlander* boven Willem van Oranje geeft aan hoe sterk hij als symbool aan de Nederlandse identiteit werd gekoppeld (Lechner, 2008).

De PVV onder leiding van Geert Wilders speelt als volkspartij in op de heersende emoties onder het volk (Sleegers, 2007). Aangezien het hoogste goed in de Nederlandse cultuur vrijheid is (Lechner, 2008), koppelt Wilders dit begrip aan de centrale waarde van de Partij voor de Vrijheid. Daarbij weet Wilders met het gebruik van de media als platform, de Nederlandse identiteit constant af te zetten tegen de islamitische subcultuur, welke het meest afwijkt van de dominante Nederlandse cultuur, om op die wijze de eigen identiteit te benadrukken (Sleegers, 2007).

2.1.3 Polarisatie

Volgens de Van Dale (2011) is polarisatie de vorming van tegenstellingen, van uitersten en tegengestelde polen. Vanwege de tegenstellingen die worden benadrukt in de politiek en de maatschappij kan dus gesproken worden over polarisatie in Nederland. Polarisatie is niet alleen

de vorming van tegenstellingen, maar ook de verwerping daarvan door verschillende groeperingen die verschillende culturele of politieke opvattingen hebben (Houtman & Duyvendak, 2009). Vanuit dit oogpunt is polarisatie het tegenovergestelde van tolerantie. Een vereiste voor tolerantie is namelijk, tegenstrijdig genoeg, het hebben van gezamenlijke ideologische overeenstemming (Kinneging, 2009).

Al is polarisatie geen nieuw fenomeen in Nederland is de negatieve connotatie die gepaard gaat met het begrip wel kenmerkend voor de eenentwintigste eeuw. De periode tussen 1966 en 1982 werd aangeduid als een periode van politieke polarisatie, maar de polarisatie die nu het politieke en maatschappelijke debat beheerst, heeft een etnisch-religieus karakter (Aarts & Butter, 2009). Bij vele maatschappelijke fenomenen is het moeilijk aan te geven welke ontwikkeling als eerste plaats heeft gevonden en welke ontwikkeling daarvan het resultaat is. Of de heersende angstcultuur en de behoefte aan een nationale identiteit hebben geleid tot de ontwikkeling van polarisatie, of andersom is daarom ook moeilijk aan te duiden. Wel is duidelijk dat deze ontwikkelingen van invloed zijn op elkaar.

De PVV stimuleert polarisatie, door het verschil tussen de Nederlander en de moslim telkens opnieuw te benadrukken (Houtman & Duyvendak, 2009), waardoor polarisatie op maatschappelijk niveau in stand wordt gehouden. Bovendien zet de PVV zich af tegen de gevestigde, door de burger gewantrouwe, instituties waardoor ook politieke polarisatie in stand wordt gehouden.

2.1.4 Conclusie

De Nederlander leeft tegenwoordig in een maatschappij waarin een onbestemde angst, in het bijzonder voor de fundamentalistische islam, een grote rol speelt. Bovendien is er in de ontzuilde samenleving sprake van een sterke behoefte aan een nationale identiteit en heerst een gevoel van nostalgie. Hierdoor is een verlangen ontstaan naar een held, in de vorm van een leider die de Nederlandse nationale identiteit benoemt en waarborgt. Door deze maatschappelijke ontwikkelingen en behoeftes bij de Nederlandse burger, is ruimte ontstaan voor rechts populistische politiek. Populisten claimen namelijk te spreken uit naam van het volk. Zij erkennen de angsten van de Nederlander en de groeiende behoefte aan een nationale identiteit. De nationale identiteit wordt daarom benadrukt door populistten en wordt afgezet tegen de cultuur die daar het meest van afwijkt, namelijk de islamitische cultuur. Hierdoor wordt

polarisatie op maatschappelijk niveau gestimuleerd door populistische politieke partijen. Bovendien zijn populistische partijen ook verantwoordelijk voor polarisatie op politiek niveau, omdat zij hun standpunten afzetten tegen de gevestigde, door de burgers gewantrouwde instituties.

2.2 De politiek

Hoewel de Nederlandse politiek van oudsher een traditie heeft gekend van een introversie, is er vanaf 2002 een verschuiving zichtbaar richting rechts populistische politiek (Aarts & Butter, 2009). Zoals beschreven in paragraaf 2.1 en in deze paragraaf verder zal worden uitgediept, hebben maatschappelijke en politieke veranderingen in Nederland ruimte gecreëerd voor het ontstaan van rechtspopulisme.

In deze paragraaf zullen dus de politieke ontwikkelingen in Nederland worden besproken. In de eerste plaats zal de politieke geschiedenis en traditie in Nederland worden geschetst. Vervolgens zal dieper worden ingegaan op het rechtspopulisme in Nederland. Tenslotte zal aandacht worden besteed aan de PVV als politieke partij.

2.2.1 Van pacificatiepolitiek naar polarisatiepolitiek

De Nederlandse politiek kenmerkte zich vanaf het jaar 1917 tot en met 1967 door een pacificatiepolitiek. In deze periode was er een sterke politieke verzuiling en een passieve houding van de burger. De politieke verzuiling had twee belangrijke eigenschappen. Aan de ene kant waren er sterk uiteenlopende ideologieën van politieke partijen zichtbaar. Aan de andere kant was er sprake van tolerantie en samenwerking. De leiders van de politieke partijen genoten namelijk de absolute en loyale steun van hun achterban waardoor er geen reden was voor het benadrukken van politieke verschillen (Lijphart, 2008).

Echter, vanaf de verkiezingen van 1967 ontstond er in Nederland een periode van politieke polarisatie. Door de ontzuiling was de burger minder passief omdat hij zijn stem niet meer per definitie liet afhangen van een religieuze achtergrond, zoals voorheen het geval was (Lijphart, 2008). Vanaf deze periode is het concept van de zwevende kiezer, zoals wij die tegenwoordig kennen, ontstaan in Nederland. Politici konden hierdoor niet meer automatisch op de stem van hun achterban rekenen, waardoor zij harder hun best moesten doen om hun partij te profileren (Thomassen et al., 2000). Niet alleen konden de politieke partijen meer automatisch op de stem van hun achterban rekenen, ook de neutrale en ontzuilde media maakten het de politiek steeds moeilijker. De steeds kritischer wordende media zorgden er dus ook voor dat de passieve houding in de politiek moest veranderen (Lijphart, 2008).

2.2.2 *Van consensuspolitiek naar populisme*

Vanaf 1994, met het ontstaan van het eerste Paarse kabinet, kwam er een einde aan een periode van polarisatie in de Nederlandse politiek. Het ondenkbare gebeurde toen de PvdA een coalitie vormde met de VVD en D66. Hierdoor verenigden de vanuit de jaren 70 bekende tegenpolen, namelijk de PvdA en de VVD, zich om samen het land te regeren. De politieke cultuur leek hiermee weer terug te zijn gekeerd naar de consensuspolitiek die bekend was van voor de jaren 70 (Thomassen et al., 2000).

Bij de consensuspolitiek was in tegenstelling tot de polarisatiepolitiek het streven naar eensgezindheid van politieke partijen van groot belang. Op een vreedzame wijze, zonder al te scherpe discussies werden, desnoods in een achterkamertje, politieke beslissingen genomen (RMO, 2009). Het gedachtegoed hierachter was dat na langdurig overleg consensus kon worden bereikt met evenwichtigheid, erkenning en het behoud van diversiteit als basiswaarden (Van Deth & Vis, 2006). De consensusdemocratie kenmerkte zich door de drie c's, namelijk consensus, compromis en consultatie (Hendriks, 2002). De consensuspolitiek werd wankel aan het begin van de eenentwintigste eeuw. De belofte aan de Nederlandse burgers voor een samenleving waar gelijkheid, tolerantie en vrijheid zou heersen bleek teleurstellend. De Nederlander had mede door grote crisissen, die in door de media in de huiskamer werden gebracht, haar vertrouwen in de gevestigde politiek verloren (Elchardus, 2003).

Het wantrouwen ten opzichte van de gevestigde politiek creëerde ruimte voor rechts populisme. Hierdoor kon Pim Fortuyn in openheid kritiek leveren op de puinhopen van Paars. Fortuyn kreeg een platform in de media en domineerde het politieke debat. Hij zette zich af tegen de gevestigde politiek en viel de achterkamertjespolitiek aan omdat deze niet transparant en bureaucratisch was (Koole, 2006). Als tegenhanger van de consensusdemocratie was nu de daadkrachtdemocratie ontstaan, wat bestond uit de drie d's namelijk, duidelijkheid, durf en daadkracht (Hendriks, 2002).

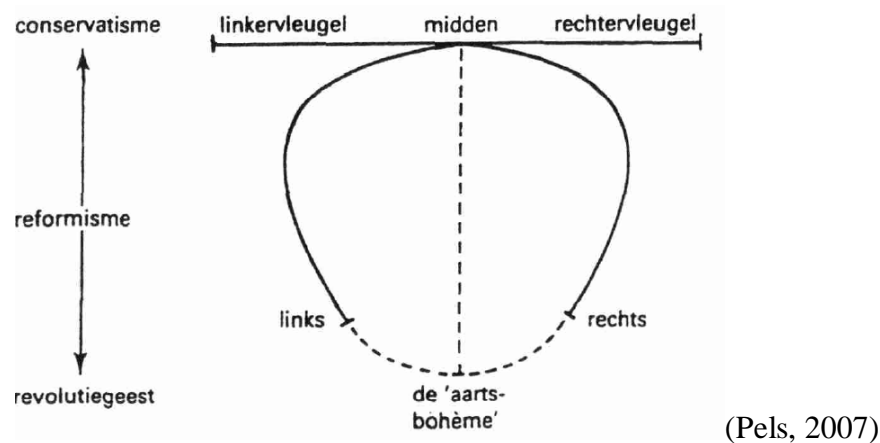
In Nederland waar men een introverte politiek gewend was, werd Pim Fortuyn door de gevestigde instituties, zoals de politiek en de media, aanvankelijk gewantrouwd. Vaak kreeg hij het label rechts-extremist. Hierop reageerde hij op zijn beurt door de gevestigde instituties te verwijten dat zij hem zouden demoniseren (Koole, 2006). Het rechts populisme is echter zoals velen hadden gedacht geen incident gebleken, want na één decennium is deze wijze van politiek bedrijven nog steeds goed zichtbaar in Nederland. Er is dan ook sprake van een veranderend

maatschappelijk en politiek discours in Nederland met betrekking tot rechts populisme (Sleegers, 2007).

2.2.3 Populisme

Het begrip populisme is vaag en wordt door verschillende wetenschappers op verschillende wijze uitgelegd. Letterlijk is populisme de neiging zich te richten op de volksmassa (Van Dale, 2011). Binnen de kaders van dit onderzoek is populisme, een politieke stijl waarbij uit naam van de dominante bevolking wordt gehandeld. Daarbij zet de leider zich af tegen de gevestigde machtstructuur (Abts, 2004). Het populisme heeft daarom een revolutionair karakter. Zoals het hoefijzermodel in figuur 1. laat zien kan populisme zowel in de linkse als rechtse politiek bestaan. Vanuit dit oogpunt staan rechtse en linkse populistische partijen dichterbij elkaar dan in het traditionele politieke spectrum, waarin rechts en links de twee uitersten zijn, wordt gesuggereerd (Pels, 2007)

Figuur 1. Hoefijzermodel

Aangezien het populisme spreekt uit naam van het volk, benoemt deze wijze van politiek bedrijven de emoties en de behoeftes van het volk en wint daarmee aan populariteit (Pels, 2007). Bovendien wordt bij populisme een appel gedaan op het gezond verstand van het volk, waarmee de gevestigde politiek wordt uitgedaagd. Daarbij zorgt ontevredenheid ten opzichte van de gevestigde politiek voor proteststemmen of tactische stemmen van de burger (Van der Burg & Mughan, 2007).

Een populistische partij kenmerkt zich door een dunne ideologie, waardoor de eigenschappen van een sterke politieke leider zeer belangrijk zijn (Lucardie, 1998). In het postmoderne tijdperk waarin de emotie het wint van het intellect (Bodelier, 2005), voelt de burger een sterke band met deze leiders. De sterke band wordt door Van der Burg en Mughan (2007) aangeduid met het fenomeen charisma.

Populisten maken gebruik van de media om in de schijnwerpers te staan en constante aandacht te genereren (D'Anjou, 2005). Volgens D'Anjou (2005) bestaat er dan ook een relatie tussen narcisme en populisme. Dit betekent niet dat alle populistische politici bij voorbaat narcisten zijn, maar wel dat als narcisten de politieke arena betreden, populistische bewegingen als het ware een natuurlijk gevolg zijn. Er is bovendien sprake van een toenemende aandacht voor de politiek in de Nederlandse media wat natuurlijk voer is voor narcisten en waardoor populisme wordt gestimuleerd en in stand gehouden. Daarbij is de kans op het toetreden van narcisten tot de politieke arena tegenwoordig toegenomen, vanwege het steeds meer laagdrempelig worden van de politiek, mede door de manier waarop politiek in de media aan bod komt. De politieke kwaliteiten van politici zijn hierdoor steeds minder belangrijk en de media kwaliteiten juist van groter belang (D'Anjou, 2005).

2.2.4 Partij voor de vrijheid

Hoewel het populisme zowel links als rechts geplaatst kan worden in het hoefijzermodel, beperkt dit onderzoek zich tot rechts populisme, omdat het gaat om de mediaboodschappen van de PVV.

In februari 2006 werd de Partij Voor de Vrijheid opgericht door Geert Wilders nadat hij de VVD had verlaten. Hoewel velen hem labelen als populist, nationalist of rechts-extremist, noemt Geert Wilders zichzelf een patriot. Als reden geeft hij hiervoor dat hij anderen niet wil verwoesten maar de Nederlandse vrijheid en vaderland wil behoeden (Lucardie, 2007).

De PVV heeft duidelijke kenmerken van een populistische partij. Het is namelijk een partij die handelt uit naam van het volk (Houtman & Duyvendak, 2009). Bovendien kenmerkt de partij zich door de strijd tegen de gevestigde elite politiek en dominante ideologieën. Niet alle dominante ideologieën worden bestreden, het gaat voornamelijk om ideologieën rondom multiculturalisme en neoliberalisme. Op deze twee punten heeft Geert Wilders vaak kritiek zonder zozeer een alternatief te bieden. Daarbij wordt beroep gedaan op het gezond verstand van de burger. Daarom wordt bij populistische partijen, zoals de PVV, gesproken van een dunne

ideologie. Vanwege de dunne ideologie heeft de leider van de partij het voor het zeggen en zijn de andere leden slechts volgelingen (Lucardie, 2007).

Geert Wilders bleek zelf geen moeite te hebben met het etiket 'rechts'. Hij verzette zich tegen de gelijkheid in een multiculturele samenleving en tegen gelijkheid op sociaaleconomisch gebied, welke kenmerken waren van de consensuspolitiek. Volgens Lucardie (2007) gaat het echter te ver om Wilders een rechts extremist te noemen zoals Janmaat dat wel was. Al bepleit Wilders het verbod op het bouwen van nieuwe moskeeën en de introductie van de Kopvodden-tax, wil hij geen verregaande uitsluiting van vreemdelingen.

De nationale identiteit en onafhankelijkheid zijn de belangrijkste punten van de PVV, maar zijn altijd gekoppeld aan de vrijheid. Daarom zou men ook kunnen spreken van een liberaal nationalistische partij. Maar aangezien er geen sprake is van consistentie met betrekking tot het liberalisme, moet hierbij een kanttekening gemaakt worden. De partij pleit namelijk voor de vrijheid van de ene groep door drastische beperkingen in vrijheid van godsdienst en meningsuiting van een andere groep te bewerkstelligen (Lucardie, 2007).

De PVV kan daarmee een gedeeltelijk rechtse, liberaal nationalistische partij, maar vooral een populistische partij worden genoemd. Het brandmerken van de partij met de label rechts-extremistisch is echter niet van toepassing op de PVV, omdat de partij geen volledige uitsluiting van vreemdelingen bepleit (Lucardie, 2007).

2.2.5 Conclusie

Zowel maatschappelijke als politieke ontwikkelingen in Nederland hebben ruimte gecreëerd voor rechts populisme. Populisme is het bedrijven van politiek dat gericht is op volksmassa en kan zowel links als rechts geplaatst worden in het politieke spectrum. Bovendien is populisme een dunne ideologie waarbij de rol van de leider erg belangrijk is. De leider van een populistische partij wordt vaak aangeduid met de term charismatische leider. De PVV is niet alleen een populistische, maar ook een rechtse partij te noemen omdat deze niet voor gelijkheid in de multiculturele samenleving maar ook op sociaaleconomisch gebied staat. Het gaat echter te ver om de partij rechts-extremistisch te noemen, omdat het geen uitsluiting van minderheden bepleit. De PVV koppelt onafhankelijkheid en de nationale identiteit altijd aan het belang van de vrijheid. Daarom kan er ook gesproken worden van een liberaalnationalistische partij. Er moet echter een kanttekening gemaakt worden omdat de PVV zo ver gaat in het strijden voor

liberalisme van de dominante cultuur, dat het beperkingen eist in godsdienstvrijheid en vrijheid van meningsuiting van subculturen.

2.3 De Media

In de vorige twee alinea's zijn de maatschappelijke en politieke veranderingen in Nederland besproken, die ruimte hebben gecreëerd voor rechts populisme. In deze paragraaf zullen de eigenschappen van de media die invloed hebben op het rechtspopulisme uiteen worden gezet. Allereerst zal de mediapolitiek worden bediscussieerd, gevolgd door de invloed van de media op het beeldvormingsproces van de burger. Tenslotte zal in deze paragraaf aandacht worden besteed aan het stereotyperend vermogen van de media.

2.3.1 Mediapolitiek

In een democratische samenleving waarin de burger in het dagelijks leven niet in aanraking komt met de politiek (Luyendijk, 2007), spelen de media een belangrijke rol. De media dienen als platform voor de politiek om politieke boodschappen te communiceren naar de burger (Kleinnijenhuis, 2003).

Tegenwoordig zijn de media niet meer alleen verantwoordelijk voor de overdracht van informatie over de politiek maar ook voor een mediapolitiek en gepersonaliseerde politiek (Devos, 2004). Politici hebben de rol van beroemdheden gekregen en hebben daarom steeds meer dezelfde eigenschappen als andere beroemdheden. Steeds vaker treden politici bijvoorbeeld op in talkshows of geven informele interviews, waardoor de burger meer toegang krijgt tot de privélevens van politici. De grens tussen het bedrijven van politiek en het zijn van een beroemdheid wordt door deze ontwikkeling steeds vager (Drake & Higgins, 2006).

De mediapolitiek en gepersonaliseerde politiek resulteren bovendien in de transformatie van de burger in een consument. Hierdoor lijken burgers op fans. De overeenkomsten tussen beiden zijn op drie niveaus zichtbaar, namelijk: zowel in de wereld van de politiek als de wereld van entertainment is succes afhankelijk van de mediaoptredens van de beroemdheid. Bovendien zijn zowel de consumenten van de entertainment industrie als de in de politiek geïnteresseerde burgers actief in het opzoeken van informatie over het onderwerp, het discussiëren over het onderwerp in eigen omgeving en het actief participeren met betrekking tot het onderwerp. Tenslotte ligt een emotionele investering ten grondslag aan het gevoel van de consument met bijvoorbeeld een bekendheid of een programma en met een politieke partij of een specifieke politicus (Van Zoonen, 2004).

Deze eigenschappen van de media zijn aantrekkelijk voor populistten, welke narcistische trekken hebben (D'Anjou, 2005). Of nu de ontwikkeling van het rechtspopulisme heeft geleid tot de ontwikkeling van mediapolitiek of andersom, is zoals bij vele andere sociologische ontwikkelingen moeilijk vast te stellen. Wat wel duidelijk is, is dat beide ontwikkelingen elkaar stimuleren. Populistische politiek heeft de media nodig om aandacht te genereren en aan populariteit te winnen en de mediapolitiek heeft de overdrevenheid van het populisme nodig om hogere kijkcijfers te genereren (Koole, 2006).

2.3.2 Beeldvorming

De media hebben een belangrijke rol in het beeldvormingsproces. Zo selecteren zij de onderwerpen, bepalen de invalshoeken en de mate van herhalingen van onderwerpen. Zo hebben de media ook invloed op de maatschappelijke en politieke visies van de burger.

Volgens Croteau & Hoynes (1997) zijn de media een onderdeel in een breed sociologisch wisselwerkingproces waarin mediateksten worden geproduceerd en geconsumeerd. Voor de burger speelt vooral de televisie een belangrijke rol binnen dit beeldvormingsproces (Kleinnijenhuis, 2003). Doordat het medium bewegend beeld laat zien, wordt de televisie gezien als een middel dat de werkelijkheid representeert. Maar media, en in het bijzonder de televisie, representeren niet alleen de werkelijkheid, zij construeren deze ook (Haynes, 2006).

De media beïnvloeden dus voor een groot deel de manier waarop men de wereld ziet, maar zijn niet in staat om dat beeld compleet te vormen. De theorie van de injectienaald waarin het publiek zou dienen als spons en alle mediateksten zou opnemen zonder dat er een interpretatiemoment plaats vindt, is daarom allang achterhaald. Dit geeft aan dat tegenwoordig de macht die in de jaren 30 werd toegekend aan de media wordt genuanceerd (Croteau & Hoynes, 1997). Niet alleen de sociale structuur waarin de media een rol spelen, maar ook persoonlijke ervaringen, achtergrond, eigen beredenering en gesprekken met anderen zijn belangrijke aspecten die een rol spelen binnen het beeldvormingsproces (Graber, 2004).

2.3.3 Stereotypering

Stereotypering is een vorm van labelen van mensen of groepen mensen, vanuit een essentialistisch oogpunt. Dat wil zeggen dat de eigenschappen die worden toegekend aan mensen of groepen mensen worden gezien als onveranderbare en algemeen geaccepteerde kenmerken die

toehoren aan deze groep. Daarbij wordt de historische of sociale context achterwege gelaten. Binnen de kaders van dit onderzoek ligt de nadruk op etnisch-religieuze stereotypering door de PVV waarbij de media als instrument worden gebruikt. Stereotypering wordt vaak door de dominante cultuur gezien als een onschuldige en legitieme vorm van classificering van mensen met als uitgangspunt het behapbaar maken van de verschillen en de overeenkomsten tussen culturen (Pickering, 2001).

De media hebben bepaalde eigenschappen die ervoor zorgen dat stereotypering in stand wordt gehouden (Haynes, 2006). Verhalen worden versimpeld vanwege de journalistieke routines, door beperking in tijd, ruimte en financiën (Schoemaker & Reese, 1996). Hierdoor worden vaak historische of sociale achtergronden achterwege gelaten (Pickering, 2001). Naast de journalistieke routines, zijn de media mede verantwoordelijk voor het in standhouden van stereotypen omdat zij mediateksten begrijpelijk moeten maken en soms versimpelen voor het grote publiek (Haynes, 2006). Deze aspecten kunnen samen zorgen voor een eenzijdig beeld van etnisch-religieuze minderheden en voornamelijk minderheden met een islamitische achtergrond.

De media worden gezien als een representatie van de werkelijkheid, waardoor het publiek zich identificeert aan mediabeelden. Voor de Nederlander die deel uitmaakt van de dominante cultuur is dat een vanzelfsprekendheid, omdat er altijd sprake is van representatie. Echter, voor minderheden is dit niet altijd het geval. Onzichtbaarheid van minderheden in de media, kan leiden tot een gevoel van onzichtbaarheid in de maatschappij. Bovendien kan een eenzijdigheid aan beeld van een bepaalde groep, zorgen dat deze groep zich niet serieus genomen voelt in de maatschappij (Haynes, 2006).

Naast het stereotyperend vermogen van de media, zorgen de mediaboodschappen van de PVV, die vaak gaan over de subgroep met een islamitische achtergrond ook voor stereotypingen. Deze groep wordt kwantitatief gezien niet onder gerepresenteerd, maar de presentatie van deze groep is behoorlijk eenzijdig (Houtman & Duyvendak, 2009). Er wordt een discours waarin moslims en niet-westerse allochtonen in verband worden gebracht met criminaliteit en het aantasten van vrijheid en veiligheid (Gabriëls, 2010).

2.3.4 Conclusie

Zoals maatschappelijke en politieke veranderingen ruimte hebben gecreëerd voor rechts populisme, hebben veranderingen in de media ook invloed gehad op dit proces. De media zijn

belangrijke instrumenten voor politici omdat zij belangrijk zijn in het beeldvormingsproces van de burger. Ook persoonlijke ervaringen, achtergronden, eigen beredenering en gesprekken met anderen zijn belangrijke aspecten zijn die een rol spelen bij dit proces. De mediapolitiek heeft ervoor gezorgd dat politici zich gedragen als beroemdheden en de burger gaat lijken op een fan. Dit gedrag kenmerkt zich doordat politici worden beoordeeld op hun mediaprestaties, doordat de fan zich actief bezig houdt met het informeren over deze beroemdheid en doordat de fan investeert in een emotionele band met de beroemdheid. De journalistieke routine zorgt ervoor dat de media beperkt zijn in tijd, financiën en ruimte, waardoor niet altijd alle achtergronden kunnen worden gepresenteerd. Etnisch-religieuze minderheden worden onder-gerepresenteerd in de media ten opzichte van de dominante bevolking, waardoor deze groep zich uitgesloten kan voelen van de dominante cultuur. De mediaboodschappen van de PVV gaan vaak over de groep mensen met een islamitische achtergrond en zijn eenzijdig en stereotyperend.

2.4 De burger

De mediaboodschappen van de PVV zijn gericht op de Nederlandse burger die deel uitmaakt van de dominante cultuur en gaan vaak over de subcultuur met een islamitische achtergrond. De focus van dit onderzoek ligt op de betekenisgeving van moslims en ex-moslims aan de mediaboodschappen van de PVV.

In deze paragraaf zullen allereerst theorieën worden besproken met betrekking tot burgerschap in het algemeen, gevolgd door theorieën die gerelateerd zijn aan de burgerschap van niet-westerse allochtonen. De paragraaf begint met het omschrijven van het ontstaan van politieke interesse van de burger in de jeugdijaren. Vervolgens wordt de burgerschap in het algemeen besproken, gevolgd door de burgerschap van niet westerse allochtonen in Nederland. Tenslotte zal de burgerschap van nieuwe niet-westerse allochtonen worden besproken.

2.4.1 Politieke bewustwording

De politieke bewustwording van burgers ontwikkelt zich zoals vele andere interesses op jonge leeftijd. Verschillende aspecten kunnen bij dit proces van belang zijn, waaronder het media gebruik. Uit onderzoek blijkt dat er een relatie bestaat tussen het consumeren van media teksten door jongeren en de mate van interesse in de politiek op latere leeftijd. De argumentatie hiervoor is, dat naarmate men beter geïnformeerd is over maatschappelijke onderwerpen, men een grotere mate van politiek bewustzijn zal genereren op latere leeftijd. Ook het politiek bewustzijn van het gezin waarin jongeren opgroeien, is van belang bij het ontwikkelen van hun eigen politiek bewustzijn (Barnhurst & Wartella, 1991).

Uit het onderzoek van Barnhurst en Warrtella (1991) blijkt ook dat jongeren aangeven dat ze de krant niet lezen als welgeïnformeerde burger, maar als consument. Jongeren erkennen een sociale wenselijkheid met betrekking tot het consumeren van hard nieuws uit de krant en het ontwikkelen van de burgerplichten, maar zien geen rol voor zichzelf weggelegd hierin (Barnhurst & Wartella, 1998). Politiek en saaie nieuwsfeiten zijn namelijk voor volwassenen en dus niet voor hen.

2.4.2 Burgerschap

Burgerschap is een sociaal wenselijk begrip wat zoveel inhoudt als de mogelijkheid om te emanciperen en te disciplineren, in- en uitsluiten, politieke tegenstellingen wegpoetsen en gezellige saamhorigheid. De burger heeft daarbij ook plichten in de vorm van verantwoordelijkheid voor eigen inkomen, het zich gedragen als fatsoenlijke burger, en geloven in de democratie. Uit de debatten rondom de dubbele nationaliteit en een nationaal historisch bewustzijn, blijkt echter dat de burger zich tegenwoordig niet alleen fatsoenlijk moet gedragen, maar ook een sterke eenheid van de natie moet uitdragen. De ideale burger houdt zich op de hoogte door kranten te lezen en zelf een mening te vormen, stemt bij alle verkiezingen en is zelfs soms politiek actief. Bovendien komt de ideale burger op voor zijn politieke belangen, accepteert de instituties en respecteert de democratie, ook als hij het ergens niet mee eens is (Hartman, 2008).

Het sneller groeiende opleidingsniveau van de Nederlander heeft in grote mate invloed gehad op de groeiende participatie sinds de jaren 70. Ook de groeiende welvaart en de ontzuiling in de media hebben positief effect gehad op het verruimen van de blik van de burger, waardoor participatie positief gestimuleerd werd (Hartman, 2008). Dekker (2000) claimt echter dat door het groeiend educatie niveau in Nederland de stand-by burger is ontstaan. Het participatie niveau in Nederland zou namelijk hoger kunnen zijn in verhouding met het stijgende opleidingsniveau, maar de hoogopgeleide burger vraagt zichzelf bij elke gelegenheid of een actie het waard is om er kostbare tijd en energie in te steken. Voor lager opgeleiden en burgers uit sociaal lagere klassen is er een lagere verwachting van de politieke participatie (Hartman, 2008).

Bovendien selecteert de burger politieke informatie die raakvlakken heeft met zijn persoonlijke situatie. Zodra er thema's aan de orde komen die de persoonlijke situatie van de burger in gevaar brengen, wordt de burger gealarmeerd en neemt een actieve houding aan (Schudson & Anderson, 2009).

2.4.3 Burgerschap van niet-westerse allochtonen

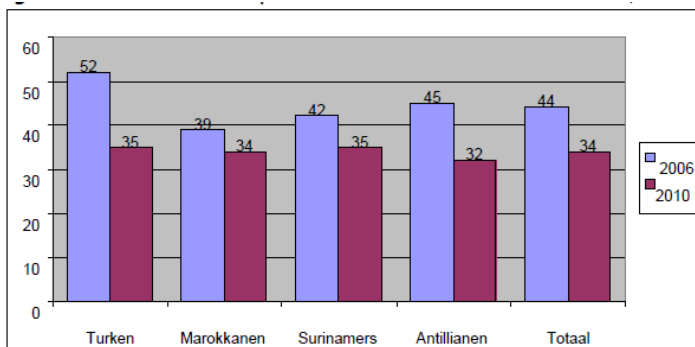
In Nederland zijn naar schatting één miljoen kiesgerechtigde niet-westerse allochtonen, wat gelijk staat aan 9% van de totale kiesgerechtigden. Bij een opkomst van 100% zou dit gelijk staan aan 16 Kamerzetels, maar meer realistisch is een opkomst van 50% waardoor deze groep verantwoordelijk zou kunnen zijn voor 7-8 Kamerzetels. Vanaf 1985 hebben vreemdelingen die

minimaal vijf jaar legaal in Nederland verblijven, actief en passief kiesrecht toegekend gekregen (Forum, 2010).

Relatief gezien is de opkomst voor verkiezingen bij de groep etnische minderheden lager dan bij autochtone Nederlanders (Forum, 2010) Volgens Hartman (2008) omdat deze groep bestaat uit lager opgeleiden en lagere sociale klassen. Bovendien schommelen de opkomstpercentages in verschillende steden over verschillende periodes, aanzienlijk meer bij etnische minderheden dan bij autochtone Nederlanders. Het is niet altijd eenduidig aan te geven wat de reden is voor de enorme schommelingen (idem).

Een verklaring voor de verhoudingsgewijs hoge opkomst bij Turken (zie figuur 2) is dat deze groep vanuit het land van herkomst een langere traditie van democratie heeft gekend. De verklaring voor de enorm verschillende opkomstcijfers van alle groepen niet-westerse allochtonen in 2006 en 2010 wordt gerelateerd aan het maatschappelijke en politieke debat rondom integratie en immigratie. In 2006 zouden etnische minderheden proteststemmen hebben uitgebracht. Mede daardoor heeft de PvdA winst kunnen behalen. In 2010 bleken de etnische minderheden de discussie over immigratie en integratie achterhaald te vinden en was men minder bang, waardoor de opkomst onder deze groep was gedaald ten opzichte van vier jaar daarvoor. Bovendien blijkt dat niet-westerse allochtoon anno 2010 steeds minder interesse heeft in de politiek en steeds meer vertrouwen in het politieke stelsel van Nederland, waardoor de opkomstcijfers ook niet zullen stijgen (Forum, 2010).

Figuur 2. Verwachte opkomst naar etnische herkomst, 2006 en 2010

(Forum, 2010)

Uit onderzoek blijkt dat verschillende etnische groeperingen in Nederland, in verschillende steden en over de jaren, verschillende opkomstcijfers hebben tijdens verkiezingen.

De wijze waarop deze burgers participeren is gerelateerd aan hun functioneren in de multiculturele samenleving (Fennema, Tillie, Van Heelsum, Berger & Wolff, 2000)

Een opvallend gegeven is echter dat de Turken in Nederland over het algemeen de hoogste opkomstcijfers hebben. De opkomst van Surinamers en Antillianen staat vaak verhoudingsgewijs het laagst. Ook blijkt dat Turken meer dan de andere bevolkingsgroepen gebruik maken van hun passief stemrecht (Fennema et al., 2000). Volgens Fennema et al. bestaat er dan ook een relatie tussen de elite deelname van etnische minderheden aan de politiek en de participatie van de achterban vanuit dezelfde etnische groep (zie figuur 3). Met de volgende typologie geeft hij deze relatie weer:

Figuur 3. Politieke participatie en elitecoöptatie van etnische minderheden: een typologie

<i>politieke participatie van alle leden</i>		<i>politieke integratie van de etnische elite</i>		
		hoog		laag
	hoog	geïntegreerd		gemobiliseerd
	laag	gepacificeerd		geïsoleerd

(Fennema et al., 2000)

De best mogelijke scenario is de geïntegreerde burgerschap van etnische minderheden, waarin zowel de politieke participatie van de achterban als de politieke integratie van de etnische elite hoog scoren. De minst gewenste scenario is dat van geïsoleerd burgerschap waarbij zowel de politieke participatie van de achterban als de politieke integratie van de etnische elite laag zijn.

Bovendien komt uit het onderzoek van Fennema et al. (2000) naar voren dat de politieke voorkeur bij etnische minderheden in Nederland naar links neigt en dus PvdA en Groen Links vaak winst behalen onder etnische minderheden. Deze uitkomst is volgens hem ook gerelateerd aan het feit dat deze partijen, na het toekennen van het actief en passief recht in 1985 in Nederland, op lokaal niveau etnische minderheden begonnen te rekruteren. Er is in deze partijen dus sindsdien een hogere mate van politieke integratie van de etnische elite, waardoor de politieke participatie van de achterban ook hoger blijkt te zijn dan bij andere partijen.

2.4.4 Burgerschap van nieuwe etnische minderheden

Het onderzoek van Fennema et al. (2000) beschrijft voornamelijk het stemgedrag van de oude immigranten in Nederland. Studies over niet-westerse allochtonen beperken zich vaak tot de vier grootste groepen, namelijk Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen. Over de nieuwe niet-westerse allochtonen is echter weinig bekend met betrekking tot demografische factoren en gedrag (De Valk, Esveldt, Henkens & Liefbroer, 2001).

De verschillen in etnische groeperingen zijn in Nederland steeds pluriformer geworden, waardoor uniforme uitspraken moeilijker worden. Over de groep ex-moslims die voor dit onderzoek zijn geïnterviewd kan wel een uniforme uitspraak gedaan worden, namelijk dat het een groep politieke vluchtelingen uit Iran betreft. Politieke immigratie is een relatief nieuw fenomeen in Nederland. De eerste immigranten die gevlucht waren uit het land van herkomst kwamen in de jaren 90 naar Nederland (De Valk et al., 2001).

Het feit dat zij in een andere politieke en maatschappelijk milieu hebben geleefd, kan invloed hebben gehad op hun beeldvorming (Graber, 2004). Zo hebben zij bijvoorbeeld geleefd in een milieu waar sprake was van dictatuur en geen persvrijheid. Het leven in een samenleving waar dictatuur heerst, heeft een negatief effect op het vertrouwen van de burgers in het algemeen, maar vooral jegens politieke instituties en de media (Luyendijk, 2007).

2.4.5 Conclusie

De ideale burger respecteert zijn rechten en plichten en maakt actief deel uit van de samenleving, met het behoud van de democratie als basiswaarde. De politieke bewustwording ontwikkelt zich op jonge leeftijd en is gerelateerd aan de burgerschap van ouders en het mediagebruik. Op volwassen leeftijd blijkt het opleidingsniveau een belangrijke indicator om het niveau van burgerschap in te schatten. Echter, omdat hoogopgeleiden bij alle activiteiten denken of het de tijd en de moeite wel waard is en of ze hun tijd niet beter kunnen spenderen aan iets anders, is het opkomstpercentage bij hoogopgeleiden niet zo hoog als verwacht. Hierdoor worden zij stand-by burgers genoemd. De groep niet-westerse allochtonen blijken een aanzienlijk lagere opkomstpercentage te hebben, omdat het opleidingsniveau en de sociale klasse lager liggen dan bij Nederlanders die deel uitmaken van de dominante cultuur. De meeste politiek actieve niet-

westerse allochtonen worden actief gerekruteerd door linkse partijen. Hierdoor krijgen de linkse partijen ook de meeste stemmen uit deze groep. Van de groep nieuwe niet-westerse allochtonen is vrij weinig bekend, omdat de meeste onderzoeken zich richten op de Turken, de Marokkanen, de Surinamers en de Antillianen. Wat wel bekend is over de nieuwe niet-westerse allochtonen, die voor dit onderzoek zijn geïnterviewd is dat zij als politieke vluchtelingen naar Nederland zijn gekomen. Hierdoor hebben zij een andere referentiekader, omdat zij hebben geleefd in een omgeving waar sprake was van dictatuur en geen persvrijheid.

2.5 Conclusie

Zowel maatschappelijke als politieke ontwikkelingen hebben ruimte gecreëerd voor rechtspopulisme in Nederland. Op maatschappelijk vlak hebben de angst voor de islam en de behoefte aan een nationale identiteit ruimte geboden voor respectievelijk de LPF en de PVV. Daarnaast heeft de heersende onvrede van de burger tegenover de consensuspolitiek ruimte gemaakt voor rechtspopulisme. Ook de media zijn belangrijk geweest in de ontwikkeling van het populisme. De media zijn namelijk uitermate geschikte middelen voor populistten met narcistische neigingen om de aandacht op zich te vestigen en om aan populariteit te winnen. Bovendien stimuleren journalistieke routines van de media stereotyperingen. Hierdoor wordt kracht bijgezet aan de stereotyperende media-uitingen van de PVV over mensen met een islamitische achtergrond. De rol van de burger is binnen de kaders van dit onderzoek ook erg belangrijk. De ideale burger houdt zich op de hoogte van de ontwikkelingen, is proactief en stemt altijd. Hoogopgeleiden zijn de meest potentiële ideale burgers, maar falen soms in hun rol omdat zij zich afvragen of zij hun kostbare tijd niet beter aan iets anders kunnen spenderen. Niet-westerse allochtonen hebben verhoudingsgewijs lagere opkomstcijfers bij verkiezingen omdat zij lager opgeleid zijn en lagere sociale klassen vertegenwoordigen. In 2006 is opvallend dat de opkomstcijfers van niet-westerse allochtonen hoger waren dan de jaren daaromheen. Reden hiervoor is het heftige politieke debat rondom immigratie en integratie. In 2010 lijkt deze groep zich echter geen zorgen meer te maken om dit onderwerp, waardoor de opkomstcijfers weer gedaald waren. Aangezien de mediaboodschappen van de PVV vaak gaan over mensen met een islamitische achtergrond, zal in dit onderzoek bekeken worden op welke wijze de mediaboodschappen van de PVV door hen worden geïnterpreteerd en op welke wijze deze interpretatie hun burgerschap beïnvloedt.

3. Methoden

Door middel van 14 diepte-interviews waarvan zeven met Nederlandse ex-moslims en zeven Nederlandse moslims is dit onderzoek uitgevoerd. Aanvankelijk was de intentie om alleen 14 Nederlandse ex-moslims te interviewen. Dit bleek echter in de beperkte tijd die gesteld is voor het uitvoeren van dit onderzoek, onmogelijk. Enkele keren bleek als reden om niet deel te nemen aan dit onderzoek door ex-moslims gegeven te worden dat men niet durfde, andere keren omdat men zichzelf niet praktiserend moslim noemde, maar zichzelf ook niet ex-moslim kon noemen.

3.1 Dataverzameling

Door middel van kwalitatief onderzoek worden thema's als het leven van mensen, ervaringen, emoties, gevoelens, opvattingen, attitudes en gedragingen geanalyseerd. Kwalitatief onderzoek kan door middel van verschillende methodes worden uitgevoerd. Dit onderzoek is uitgevoerd met behulp van de Grounded Theory volgens Glaser en Strauss (1967).

Door middel van diepte interviews zijn data verzameld, welke vervolgens zijn geanalyseerd. Bij de Grounded Theory methode gaat het erom dat de data op een kwalitatieve wijze worden geanalyseerd, resulterend in nieuwe theorie ontwikkeling. Door een constante vergelijking van data worden er nieuwe concepten en categorieën ontwikkeld die de basis vormen voor één of een aantal verklaringen van het gedrag van de informanten (Eisenhardt, 1989).

Bij deze methode van onderzoek is het van belang dat data net zolang worden verzameld totdat er sprake is van verzadiging van data. Er is sprake van verzadiging als er tijdens de analyse geen nieuwe concepten binnen de onderzochte groep meer naar voren komen (Eisenhardt, 1989). In dit onderzoek was er sprake van verzadiging nadat de 14 interviews waren afgenomen. De interviews hebben tussen een uur en een kwartier en twee uur en een kwartier geduurd. Er zijn verder geen nieuwe thema's meer aan bod gekomen.

Bij de Grounded Theory ontwikkelt de onderzoeker een eigen theorie vanaf het begin. Bestaande theorieën die volgens de onderzoeker gerelateerd zijn aan het onderzoeksonderwerp, worden in het theoretisch kader uiteengezet. Daarmee zijn niet alleen de resultaten van de analyse bepalend voor het onderzoek maar ook de achtergrond van de onderzoeker, die een relatie ziet tussen de geselecteerde bestaande theorieën en de nieuw te ontwikkelen theorieën (Broom, Hand & Tovey, 2009).

Kwalitatief onderzoek zegt veel over een selecte groep mensen en is daarom niet generaliseerbaar (Eisenhardt, 1989). Door middel van kwalitatief onderzoek kunnen we in de wetenschap betekenissen van sociale fenomenen in een bepaalde context begrijpen. De meest wenselijke methode daarbij is dat de doelgroep wordt onderzocht in een eigen, bekende setting. Het gaat bij deze vorm van onderzoek om een zo neutraal mogelijke omgeving te creëren waardoor een zo goed mogelijk resultaat wordt behaald (Broom et al., 2009). Daarom is ervoor gekozen om de informanten zelf de keuze te laten maken voor de omgeving waarin het interview plaats heeft gevonden.

Niet alleen de fysieke omgeving is van belang bij het op het gemak stellen van de informanten. Ook sociale en culturele eigenschappen van zowel de interviewer als de geïnterviewde zijn van belang bij het streven naar een zo oprecht en waardevol mogelijk onderzoek. Omdat ik als onderzoeker dezelfde etnisch-religieuze achtergrond heb als de geïnterviewde informanten, zullen zij zich eerder op hun gemak hebben gevoeld om over de gevoelige onderwerpen die tijdens de interviews naar voren zijn gekomen, eerlijke uitspraken te doen (Broom et al., 2009).

3.2 Informanten

Er is gekozen om gebruik te maken van diepte-interviews in plaats van focus groepen omdat ik dit onderzoek alleen heb uitgevoerd en het verzamelen van data tijdens een focusgroep het beste uitgevoerd kan worden door twee of meerdere onderzoekers. Eén van de onderzoekers kan dan namelijk het gesprek leiden en de ander kan observeren en opvallende (non-verbale) gebeurtenissen noteren. Bovendien is gekozen voor individuele interviews, in plaats van focus groepen, omdat de thema's die voor dit onderzoek worden besproken gevoelig kunnen liggen, waarbij de aanwezigheid van anderen, de informanten had kunnen beperken in hun eerlijkheid en openheid.

De informanten die voor dit onderzoek zijn geïnterviewd, bestaan uit zeven moslims en zeven ex-moslims. Voor dit onderzoek is ervoor gekozen om van tevoren geen kwantitatieve kenmerken vast te stellen aan de hand waarvan de begrippen moslim en ex-moslim gemeten zouden kunnen worden. Juist omdat religie en ideologie zeer persoonlijk zijn, is er uitgegaan van de beoordeling van de informanten zelf. Bij de selectie was dus van belang dat de potentiële kandidaten zichzelf herkenden in de begrippen moslim of ex-moslim.

Zoals eerder aangegeven zouden er aanvankelijk 15 ex-moslims geïnterviewd worden voor dit onderzoek, maar door beperking in tijd en gebrek aan welwillendheid van deze subgroep om zich open te stellen voor dit onderzoek, is dit aantal op zeven blijven steken. Het onderzoek focust zich nu daarom op ex-moslims en moslims. Uitgaande van hun gezamenlijke culturele en afwijkende religieuze achtergrond, heeft dit onderzoek een nieuwe, interessante dimensie gekregen.

Bekende ex-moslims die we kennen vanuit hun media optredens zijn Ayaan Hirsi Ali en Ehsan Jami. Zij waren duidelijk negatief in hun standpunten met betrekking tot de islam en moslims. Vanuit dat perspectief zou men kunnen stellen dat zij affiniteit hebben met de standpunten van de PVV. Het is voor mij daarom interessant om te onderzoeken of ex-moslims zich identificeren aan de mediaboodschappen van de PVV en daarom, de kant kiezen van ‘wij’, ook al behoren zij tot een subgroep in de Nederlandse maatschappij die niet onder de ‘wij’ van de PVV wordt gerekend. Aan de andere kant vind ik het interessant om moslims te interviewen, aangezien de mediaboodschappen van de PVV vaak op een negatieve wijze over moslims gaan. Met behulp van dit onderzoek wil ik antwoord krijgen op de vraag of deze moslims de kant kiezen van ‘zij’, aangezien zij zo gepresenteerd worden in de mediaboodschappen van de PVV.

3.3 Selectie van informanten

Aanvankelijk is geprobeerd om online, op grootschalige wijze mensen en instanties te benaderen om informanten te selecteren voor dit onderzoek. Via sociale websites zoals Hyves en Facebook is geprobeerd om in contact te komen met ex-moslims.

Via netwerken op Hyves, waar potentiële ex-moslims tussen zouden kunnen zitten zoals, Somalie.hyves, Iran.hyves, Irak.hyves, Jordanie.hyves, Turkije.hyves, Marokko.hyves, Tunesie.hyves en PVV.hyves, is geprobeerd om in contact te komen met ex-moslims die deel wilden nemen aan dit onderzoek. Via deze weg zijn er slechts vijf reacties ontvangen, waarvan twee personen aangaven dat zij moslim zijn en geen ex-moslim, één persoon die aanvankelijk aangaf deel te willen nemen, maar het contact vervolgens uitbleef en één persoon reageerde met het volgende bericht en vervolgens ook niet meer bereikbaar bleek:

'Ik ben zelf moslim op papier maar atheïst sinds mijn 13de. Ik ken zelf geen ex moslims maar als ik rondvraag en iemand vind die geïnteresseerd is dan geef ik die door. Ik ben de komende 4 weken met vakantie en ben daarom moeilijk bereikbaar.'

Eén informant die ex-moslim is, en via Hyves is benaderd, is uiteindelijk akkoord gegaan om deel te nemen aan het onderzoek.

Via Facebook is een meer persoonlijke benadering gebruikt omdat dit een internationaal social medium betreft en de netwerken dus niet alleen bestaan uit Nederlandse profielen, maar uit profielen over de hele wereld. Via eigen vrienden en contacten van vrienden heb ik een bericht uitgestuurd. Hieruit zijn vier informanten die ex-moslim zijn, akkoord gegaan om deel te nemen aan het onderzoek.

Bovendien is meerdere malen via de administrator van de website ex-moslims.nl geprobeerd om in contact te komen met ex-moslims. Ook is er online contact geprobeerd te maken met verschillende kerken voor mensen uit het Midden-Oosten, met de beredening dat daar bekeerlingen bij zouden kunnen zitten. Er is echter nooit een reactie ontvangen op de verstuurde berichten.

Omdat de criteria waar de informantenvoor dit onderzoek aan moeten voldoen gevoelig ligt, bleek het creëren van vertrouwen en het vormen van netwerken erg belangrijk. Deze methode is bovendien gebaseerd op het gedachtegoed dat de kans groter is dat mensen die al voldoen aan de selectie criteria, in hun sociale omgeving anderen zullen kennen en het vertrouwen zullen winnen om deel uit te maken van dit onderzoek. Via het eigen netwerk en via via zijn de laatste negen informanten geselecteerd voor het onderzoek.

3.4 Voorbereiding

De eerste stap van het onderzoek is het specificeren van de categorieën waar het onderzoek op zal rusten. Deze categorieën worden vastgesteld aan de hand van bestaande theorieën. De volgende stap is het verzamelen van data, wat in dit onderzoek is gedaan door middel van diepte-interviews. Constant zal tijdens het onderzoek aan de hand van nieuw verzamelde data een nieuwe theorie worden ontwikkeld en worden gebruikt als basis voor de volgende interviews, wat ook wel theoretische sampling wordt genoemd (Boeije, 2002).

Het voorbereiden van het onderzoek is ook bij een kwalitatieve analyse erg belangrijk. Ook al is het doel van de onderzoeker bij een kwalitatief onderzoek om met een zo open mogelijke visie en zonder aannames aan het onderzoek te beginnen, is het toch van belang om met enkele handvatten te werken. Enige vorm van systematiek is dus wenselijk om het onderzoek uitvoerbaar te maken (Eisenhardt, 1989). Door middel van de volgende topiclijst zijn de interviews gehouden. Deze topics zijn tijdens de interviews in elk geval behandeld. Indien er andere thema's uit de gesprekken naar voren bleken te komen, welke van belang konden zijn voor het onderzoek, is daar uiteraard dieper op ingegaan. Op het moment dat er nieuwe thema's uit een interview naar voren bleken te komen, werd de topiclijst van de volgende interviews hierop worden aangepast. De topiclijst dient dus als leidraad om enigszins gestructureerd te werk te gaan, maar is geen kwantitatieve meting aan de hand waarvan alle interviews kunnen worden geanalyseerd. Deze methode vergt dus enige flexibiliteit en aanpassingsvermogen van de onderzoeker om de best mogelijke resultaten te genereren.

3.5 Interviews

De topiclijst waarmee de interviews zijn gehouden begint met het schetsen van de identiteit van de informanten. In dit deel worden de achtergronden van de informanten besproken. Zo wordt er stil gestaan bij waar de informanten geboren en getogen zijn en op welke wijze zij aangeven dat dit invloed heeft gehad op hun identiteitsvorming. Bovendien wordt hun religieuze achtergrond besproken. Tenslotte komen hun werk, opleidingen en hobby's aan de orde.

In het tweede deel wordt de maatschappelijke visie van de informanten geschetst aan de hand van de topics. Er wordt stil gestaan bij de onderwerpen waar de informanten tevreden of ontevreden over zijn op maatschappelijk niveau. Bovendien wordt er ingegaan op hun visie op de polarisatie in de Nederlandse samenleving en de politiek.

Vervolgens wordt de politieke visie van de informanten besproken. De focus daarbij ligt voornamelijk op het ontstaan van de politieke interesse van de informanten en de context waarbinnen dit plaats heeft gevonden. Verder wordt besproken hoe de politieke interesse van de informanten er op dit moment uitziet. Tenslotte wordt in dit deel ingegaan op de wijze waarop de informanten zich informeren met betrekking tot de politiek. De volgende topics gaan specifiek over de mening van de informanten over de PVV als politieke partij. De laatste topic van deel één van het interview gaat specifiek over de mening van de informanten over Geert Wilders. Het

gaat er daarbij om dat de informanten aangeven welke kwaliteiten Geert Wilders al dan niet heeft als politiek leider.

In het tweede deel van het interview zijn de informanten blootgesteld aan twee filmpjes die over de PVV gaan. Ik heb ervoor gekozen om één eigen productie van de PVV te presenteren en één filmpje dat afkomstig is van een ander medium en over de PVV gaat. Het eerste filmpje is het promotie filmpje van de PVV die voor de campagne van de landelijke verkiezingen in 2010 is geproduceerd. Het tweede filmpje is van de Jakhalzen uit het programma De Wereld Draait Door. Dit filmpje is geproduceerd in maart 2010, nog voor de landelijke verkiezingen.

Filmpje één is te vinden op de homepage van de website van de PVV en is dus een eigen productie van media van de PVV: http://www.youtube.com/watch?v=U-kVbDb8Www&feature=player_embedded. Het centrale thema van dit 2:37 minuten durend filmpje is de dreigende islamisering en de massa-immigratie in Nederland. Geert Wilders onderbouwt zijn standpunten door cijfers te presenteren. Door het aan de informanten te laten zien van dit filmpje heb ik geprobeerd om te achterhalen of zij na het zien van deze beelden dezelfde mening hebben over de mediaboodschappen van de PVV als die ze voorheen tijdens het interview naar voren hebben laten komen. Het was bovendien belangrijk voor mijn onderzoek om te achterhalen of de informanten aangeven of en op welke wijze zij zich aangesproken voelen door dit filmpje en welke kant zij geneigd zijn te kiezen door het conflict dat wordt gepresenteerd door de Geert Wilders. Verder zijn de informanten zoveel mogelijk vrij gelaten om aan te geven wat zij zien in het filmpje en wat zij ervan vinden.

In het tweede filmpje wordt een stuk uit De Jakhalzen van het programma DWDD gepresenteerd, wat gaat over de PVV : <http://www.youtube.com/watch?v=bSGT5s1RU8U> . Het gaat hier om een media-uiting van een ander medium, waarin de PVV het onderwerp is. Het filmpje bestaat uit twee delen. In het eerste deel worden PVV-leden uit Almere geïnterviewd over de onderwerpen hoofddoekjes-belasting en stadscommando's. Echter, de PVV-leden leveren geen van allen commentaar. Het tweede deel van het filmpje worden Dries van Agt en Maxime Verhage geïnterviewd over de mogelijkheid van een samenwerking tussen het CDA en de PVV. Ik heb de informanten aan de hand van dit filmpje gevraagd wat zij vinden van de stelling dat de media PVV zwart maken. Bovendien heb ik gevraagd wat zij vinden van de stelling dat andere politieke partijen de PVV zwart maken. Ook in dit filmpje heb ik de vraag

gesteld wat de informanten verder zagen in het filmpje en wat zij daarvan vonden om zoveel mogelijk ruimte te beiden voor nieuwe thema's.

3.6 Analyse

De volgende fase is de belangrijkste fase van het onderzoek. Deze fase is uitgevoerd door alle interviews terug te beluisteren en te transcriberen. De getranscribeerde interviews zijn vervolgens één voor één gelezen en de belangrijkste uitkomsten zijn onderstreept en aan deze belangrijke uitkomsten zijn labels gehecht. Vervolgens zijn alle interviews naast elkaar gelegd en zijn de overeenkomsten en de verschillen bij dezelfde concepten met elkaar vergeleken. Het doel van het uitvoeren van deze stappen is het ontdekken van bepaalde patronen in het onderzoek, die uiteindelijk leiden tot één of een aantal hoofdconcepten welke zullen leiden tot hypothesen (Boeije, 2002). Deze hypothesen worden vervolgens getoetst aan de hand van de rest van de data. Tenslotte, worden er conclusies getrokken waarmee nieuwe theorie wordt ontwikkeld.

4. Resultaten

De resultaten van de interviews zijn in dit hoofdstuk verwerkt. De resultaten zullen volgens de topiclijst worden gepresenteerd. Allereerst zullen de achtergronden van de informanten worden besproken. Vervolgens zal hun maatschappelijke visie worden gepresenteerd, gevolgd door hun politieke visie. Bovendien zal de visie van de informanten met betrekking tot de PVV en Geert Wilders worden gepresenteerd. Tenslotte, zullen de uitkomsten van gesprekken die zijn gevoerd aan de hand van de twee filmpjes worden besproken. Omdat de interviews anoniem zijn uitgevoerd, is er voor gekozen om de informanten een pseudoniem te geven. De informanten die moslim zijn worden aangeduid met moslim (volg.nr), de kandidaten die ex-moslim zijn worden logischerwijs aangeduid met ex-moslim (volg.nr). Achter alle citaten die in de resultaten worden gepresenteerd, staat tussen haakjes welk interviewnummer het betreft en op welke pagina de citaat terug te vinden is.

4.1 Achtergronden

De informanten zijn allen Nederlanders met een islamitische achtergrond. Zeven van hen zijn mensen die de islam als religie hebben gehad en zichzelf nu geen moslim meer noemen: deze informanten worden aangeduid met de term ex-moslim. Zeven van de informanten noemen zichzelf nog wel moslim. De belangrijkste overeenkomst tussen de twee groepen is dat zij beiden deel uitmaken van een subgroep in de Nederlandse maatschappij. Alle informanten uit beide groepen vallen namelijk onder de categorie niet-westerse allochtonen. Bovendien hebben de kandidaten als overeenkomst dat zij allen hoogopgeleid zijn, namelijk HBO+. De opvallendste verschillen in achtergrond tussen de ex-moslims en de moslims zullen in deze paragraaf naar voren komen.

De ex-moslims zijn allen afkomstig uit Iran. Echter, één van hen heeft Iraanse ouders, maar is geboren en opgegroeid in Turkije, maar woont sinds 4 jaar in Nederland. De informanten uit deze groep zijn allen politieke vluchtelingen die of wel met hun ouders op jongere leeftijd of wel zelfstandig op iets latere leeftijd, maximaal 30 jaar, naar Nederland zijn gekomen. Op de eerste plaats komt naar voren dat de ex-moslims een duidelijke periode hebben meegemaakt waarin zij hun eigen normen en waarden van het land van herkomst af hebben moeten zetten tegen de nieuwe wereld waarin zij zich in Nederland plots bevonden. Dit geldt zowel op het gebied van taal als op cultureel gebied. Bovendien hebben zij een bewijsdrang om

te laten zien dat zij hun burgerschap in Nederland hebben verdiend. Over de taal zegt ex-moslim 1 bijvoorbeeld:

'De taal die ik enigszins beheerste al toen ik daar kwam proberen zodanig te beheersen dat je het verschil bijna niet zou horen met de Nederlanders. Om op die manier niet gepest worden. Het was natuurlijk wel aan de orde van de dag. Maar binnen no time had ik dat zou kunnen doen dat ik dan zelf, maar ja dat is zoals wij Iraniërs dat hebben, een eigen verdedigingsmechanisme creëren, en de rest ging corrigeren, mooier kan je het je niet voorstellen.'(1.1)

Ex-moslim 2 zegt welke voorstelling zij had van het straatbeeld in Amsterdam op welke wijze zij dat vergeleek met haar land van herkomst:

'Wat mij eerlijk gezegd choqueeerde was dat ik toch mensen met hoofddoek en mannen met baard zag. Even kon ik die onderscheid niet maken, dat het hier geen verplichting was, maar een vrije keuze. Dat wist ik niet. In ieder gavel het beeld van Iran was zo vers, dat ik dacht oh.. het achtervolgd mij: het verplicht dragen van een hoofddoek.'(2.1)

Ook hebben de meeste van deze informanten een naïef, stereotyperend beeld van het westen en ook van Nederland en Nederlanders gehad. Ex-moslim 2 zegt:

'Toen ik naar Nederland kwam was ik echt naïef. Ik dacht dat Nederlanders nooit roddelden en nooit jaloers werden.'(2.2)

Hierin heeft moslim 3, die op latere leeftijd naar Nederland is gekomen een gelijkenis met de ex-moslims. Dit beeld heeft dus te maken met het feit dat men is opgegroeid in een andere wereld en de westerse wereld alleen door middel van media beelden heeft kent. Bovendien geven zij aan dat het beeld enigszins is aangepast naar mate de tijd vorderde en naar mate zij meer te maken kregen met de Nederlandse maatschappij. Moslim 3 zegt bijvoorbeeld:

'Het beeld van...paradijs. je komt daar en alles gaat van zelf. Je kunt het geld van de bomen afplukken bij wijze van spreken. Maar dan kom je hier en dan valt het al direct tegen. De eerste dag al weet je hoe laat het is.'(10.1)

De informanten die ex-moslim zijn, benadrukken dat vrijheid voor hen het hoogste goed is. Dit komt omdat zij zijn opgegroeid in een samenleving waarin dictatuur heerste en waarin mensenrechten werden geschonden. Bovendien was er sprake van censuur en enorme beperkingen in het dagelijks leven. Echter, de invulling die de informanten geven aan het begrip vrijheid is verschillend. Ex-moslim 2 zegt bijvoorbeeld dat ook al is de islam niet meer haar overtuiging, zij de vrijheid in Nederland enorm waardeert, die het mogelijk maakt voor vrouwen om een hoofddoek te dragen. *'Het is mooi dat iedereen kan zijn, wie die wil zijn'* (2.1) Zo zegt zij bijvoorbeeld ook dat zij blij is om te leven in een vrije samenleving waar haar dochter ook vrij is om keuzes te maken, die ze in Iran niet zou hebben. Ex-moslim 4 geeft aan wat het verschil is tussen het leven in een maatschappij waar dictatuur heerst ten opzichte van een vrije maatschappij:

'Vroeger ging het automatisch, want ik was opgegroeid in een sfeer waarin je wordt gebrainwashed. Pas in een vrije sfeer kan je denken.....' (4.1)

Ex-moslim 5 zegt dat zij het vervelend vindt in een vrij land te leven, waar zij zich soms toch beperkt te voelen. Zij wordt namelijk vaak lastiggevalen door niet-westerse allochtone mannen, waardoor zij zich onveilig voelt op straat. Zij geeft aan dat zij daarom begrip heeft voor Nederlanders, die zich beperkt voelen in hun vrijheid, wat veroorzaakt wordt door niet-westerse allochtonen:

'Ik ben in Turkije opgegroeid en ken de cultuur en vind dit al irritant, dus ik kan me voorstellen dat Nederlanders waarvan dit het eigen land is, dit heel erg vinden. Wat Geert Wilders zegt over het feit dat de islam achterlijk is en vrouwen geen rechten hebben, klopt. Ik heb in een boek over de islam gelezen Nahjorbalaghe dat vrouwen minder slim zijn, vrouwen hebben minder kansen in hun leven en vrouwen kunnen niet als mannen een geloof hebben en daarom kunnen vrouwen geen imam worden. Dat is echt een ongelijkheid tussen mannen en vrouwen....' (5.3)

Ex-moslim 3 vindt het jammer dat er in Nederland een sfeer is ontstaan waarin vrijheid van religie wordt bediscussieerd. In een vrij land hoort dit niet, vindt hij. Hij vindt de islam absoluut een gevaarlijke religie, maar is van mening dat het belangrijk is om moslims te informeren en uit

te leggen waarom de islam gevaarlijk is, in plaats van hen te beperken in hun vrijheid. Ex-moslim 6 zegt over het fenomeen vrijheid:

'Wij waarderen de democratie en de vrijheid die we hier krijgen enorm. Waarom? Omdat we het kunnen vergelijken met wat we hiervoor hebben gehad en dat is onderdrukking. Omdat we het waarderen, willen we het ook behouden.'(6.5)

Volgens hem brengt de PVV, een politieke partij die pretendeert voor vrijheid te staan, de vrijheid in Nederland juist in gevaar. Over de vrijheid van media zegt ex-moslim 7 dat hij sinds zijn komst in Nederland heeft genoten van de vrijheid die het internet bood. In die tijd had hij zelf geen internetverbinding, dus maakte hij gebruik van gratis internet op TU Delft. Hij kon informatie vinden die door de censuur in Iran niet beschikbaar werd gesteld. Verder geeft hij aan dat hij in Iran toen hij klein was met zijn vader altijd mee luisterde met de vrije westerse media om op de hoogte gehouden te worden van politiek. Westerse media zijn volgens hem vrij omdat hij het vergelijkt met de censuur in Iran en verhoudingsgewijs heb je dan te maken met vrije media.

De ideologie die de ex-moslims verbindt, is één waarin vrijheid het hoogste goed is. Deze ideologie is veroorzaakt door het zich afzetten tegen het onderdrukkende islamitische regime van Iran, waarvoor zij gevlucht zijn. Ex-moslim 1 zegt hierover:

'De ideeën die ik nu aanhang zijn in een broedplaats gevormd en gegroeid waar ik geboren ben, dus Iran, met een onderdrukkend regime die de politieke islam de onderdrukking als het hoogste goed ziet. De religie die al het doen en laten van de mensen wil regelen, los van de staat....'(1.1)

Van de moslims zijn twee informanten geboren in Marokko. De rest van hen is geboren en opgegroeid in Nederland, maar hun ouders zijn als gastarbeiders naar Nederland gekomen uit Turkije, Algerije en Marokko. Eén moslims die in Marokko is geboren, is op tweejarige leeftijd met zijn ouders naar Nederland gekomen. De ander is op 22 jarige leeftijd alleen naar Nederland gekomen.

Bij de moslims komt naar voren dat hun islamitische achtergrond sterk verweven is met hun identiteit. Drie van hen geven aan dat de islam de rode draad is in hun leven en een belangrijke rol speelt. Hoewel de andere vier informanten aangeven dat de islam niet zo zeer een

rol speelt in hun dagelijks leven, blijven zij zichzelf weliswaar, niet praktiserend, maar toch nog steeds moslim noemen. Moslim 1 geeft aan niet volmondig ja te kunnen zeggen als iemand haar vraagt of ze moslim is, maar ze kan toch ook niet volmondig nee zeggen. Ook moslim 2 zegt hierover:

'Zo voel ik me wel. Als iemand me zou vragen wat voor religie hang je aan zou ik zeggen de islam. Ik draag het niet uit in mijn verschijning...in mijn kleding of wat dan ook, maar als er iemand bijvoorbeeld de islam probeert af te kraken, dan kom ik er wel voor op. Het raakt me wel.'(9.2)

Vier van de moslims geven aan dat zij, zelfs na periodes van strijd of nare ervaringen met betrekking tot de islam, deze religie nog steeds als onderdeel van hun identiteit ervaren. Moslim 5, die aangeeft dat de islam een belangrijke rol speelt in zijn leven zegt hierover :

'Ik ben opgegroeid in een islamitisch gezin. Mijn ouders zijn heel erg streng gelovig en dat geven ze automatisch mee, maar het was meer gedwongen dan het uitleggen van waarom je nou moslim bent.'(12.1)

Moslim 6 geeft aan een nare periode te hebben meegemaakt op de islamitische basisschool waar zij op had gezeten. Haar docenten hadden haar ouders geadviseerd om haar op een Nederlandse school in te schrijven, maar ziet de islam nog steeds als onderdeel van haar identiteit. Ook moslim 2 geeft aan dat zij periodes van strijd heeft geleden, maar zegt hierover dat zij niet het gevoel heeft onderdrukt te zijn door de islam. Ze heeft weliswaar moeten vechten voor haar rechten, maar dat had meer te maken met culturele aspecten, zoals angsten van haar ouders voor het onbekende. Bovendien moet elke puber vechten voor zijn of haar rechten binnen een gezin volgens haar. Ook denkt zij dat vrouwen nog steeds worden onderdrukt, maar dat is niet alleen binnen islamitische culturen het geval, dat is overal.

Over bekende ex-moslims zoals, Ayaan Hirsi-Ali en Ehsan Jami zeggen de moslims, dat zij begrip hebben dat deze mensen zich gekwetst hebben gevoeld door de islam, omdat zij nare ervaringen hebben gehad met deze religie. Echter, vinden zij het jammer dat zij heel zwart-wit zijn geweest over de islam en deze religie in een kwaad daglicht probeerden te zetten. Zij worden gezien als populistten zoals Geert Wilders ook is, en worden gestimuleerd door eigenbelang in plaats van het belang van de burger. Over de kritiek van Geert Wilders op de islam zegt moslim

3 dat dit soort mensen zijn islamitische identiteit juist versterken. Hij kan zich bovendien voorstellen andere islamieten door dit soort negatieve uitingen richting extremisme gaan.

Opvallend is dat zes van de zeven ex-moslims aangeven uit een liberaal gezin te komen. Twee van de moslims geven dit ook uitdrukkelijk aan. Op de vraag, waarom de kandidaten dit een belangrijk punt vinden om benoemen zegt moslim 4:

'Als je zegt ik heb Turkse ouders, hebben mensen meteen een beeld van je en hebben ze vooroordelen. Dan hebben ze maar een paar dingen van je gehoord....en dan zeggen ze oh dan ben je moslima en dan moet je hoofddoek dragen. Dat soort vooroordelen.'(11.1)

Blijkbaar willen deze kandidaten zich bij voorbaat al distantiëren van een vooroordeel waarvan ze denken dat men ten opzichte van hen heeft, namelijk dat van extremisme.

Het grootste verschil tussen de ex-moslims en moslims, die zijn geïnterviewd voor dit onderzoek, is zoals de benaming al doet vermoeden, dat respectievelijk de ene groep niet meer gelooft in de islam en de andere groep wel. Bij de moslims is de islam door de ouders en het milieu waarin zij zijn geboren en getogen, aangeleerd en is een belangrijk onderdeel van de identiteit. Bovendien geven zij aan dat hun etniciteit ook een belangrijk onderdeel is van hun identiteit. Moslim 1 geeft aan dat zij er nog steeds niet uit is wat haar identiteit bepaalt en zelfs al is zij in Nederland geboren, noemt zij zichzelf een buitenlander. Moslim 7 vat het gevoel die de moslims geven het best samen:

'Ik durf wel te zeggen dat ik hetzelfde heb gehad als wat veel mensen hebben gehad. Je kan thuis niet jezelf zijn omdat je veel Nederlandse invloeden hebt en in de Nederlandse maatschappij kan je weer moeilijk jezelf zijn omdat daar ook weer een verwachtingspatroon zit omdat je een Marokkaanse achtergrond hebt.'(14.1)

Echter, de ex-moslims hebben een periode van bewustwording ervaren waren zij hebben besloten dat deze religie geen onderdeel meer uit zal maken van hun identiteit. Het gat wat is veroorzaakt door het nemen van afstand van de islam, lijkt te zijn gevuld met een ideologie, waar vrijheid het hoogste goed is. Uit de interviews wordt namelijk de keuze om afstand te nemen van de islam, gerelateerd aan dictatuur, onderdrukking en mensenrechtenschending in die zij hebben gekend in Iran. Deze onderdrukking koppelen zij aan de islam. Vrijheid is voor hen allen het

hoogste goed en daardoor waarderen zij hun relatief nieuwe leefomgeving in Nederland ook enorm en vinden zij het belangrijk dat de vrijheid wordt behouden. Ex-moslim 7 verwoordt dit als volgt:

'Ik kan degenen die dat doen kan ik wel begrijpen (Ayaan Hirsi-Ali en Ehsan Jami). De boosheid die mensen hebben die in Iran zijn opgegroeid, zorgt ervoor dat zij hun afkeer tegen de Islam willen uiten. Maar blijkbaar is anti-islam in de mode, want de andere religies mogen in Nederland niet bekritiseerd worden en dat is onrechtvaardig.'(7.1)

4.2 Maatschappelijke visies

In deze paragraaf zal de maatschappelijke visie van de ex-moslims en de moslims worden besproken. De onderwerpen angst, polarisatie en stereotypering zullen daarbij worden behandeld.

De ex-moslims zijn het er over eens dat er sprake is van polarisatie in Nederland. Ex-moslim 7 is de enige die aangeeft dat er volgens hem geen sprake is van polarisatie, maar een beweging in de maatschappij. *'In de media wordt als er geen ander nieuws meer is, aandacht aan dit onderwerp besteed.'* (7.2). Volgens hem was Pim Fortuyn de eerste die dingen zei die voorheen in de Nederlandse maatschappij taboe waren. Volgens ex-moslim 7 is taboe een slechte eigenschap en heeft het geen plaats in een vrije maatschappij, want alles moet bespreekbaar gemaakt worden. Ex-moslim 1 geeft aan wel te denken dat er sprake is van polarisatie in de maatschappij, maar vindt dit niet per definitie een negatief fenomeen:

'En dat moet je ook koesteren. Met polarisatie ontstaat debat, met debat ontstaat discussie en er ontstaat een sfeer waarin je weet dat er een verschil in meningen bestaan en daar ontstaat tolerantie uit vandaan. Polarisation is goed.'(1.2)

Volgens hem zou je als je de, in die tijd extreem bevonden, uitspraken van die Fortuyn nu in de media zou horen, niet onder de indruk zijn. Volgens hem duidt dit erop dat men in Nederland toleranter is geworden. Het enige verschil is dat problemen nu worden benoemd, waar vroeger zowel op politiek als op maatschappelijk niveau men leefde in een soort van illusie. Pim Fortuyn heeft gezorgd voor het wakker schudden van de mensen. Ex-moslim 2 geeft aan dat polarisatie naar haar mening wordt overschat. Zij denkt namelijk dat maatschappelijke polarisatie altijd

heeft bestaan, het enige verschil is dat er nu op politiek niveau en in de media nadruk op wordt gelegd. Zij heeft wel het gevoel dat zij door de maatschappij wordt geplaatst bij de groep moslims. Volgens haar komt dat door de stereotypering over deze etnisch-religieuze groep die in stand wordt gehouden. En omdat Nederlanders het verschil tussen haar en moslims niet zien.

'Of je moet er echt anders uitzien, als je spleetogjes hebt ofzo... zodat ze niet denken dat je een Marokkaan bent. Maar als je donker haar hebt, dan ben je al gauw een Marokkaan natuurlijk.' (2.3)

Echter, haar eigen positie binnen het maatschappelijke en politieke debat met betrekking tot islamisering is ergens in het midden. Dit is vooral te wijten aan het feit dat zij veel belang hecht aan vrouwenrechten en deze niet gewaardeerd ziet worden binnen de islamitische culturen. Ex-moslim 2 betraapt zichzelf er regelmatig op zichzelf te willen verdedigen voor het stereotype beeld dat bestaat over buitenlanders of moslims, waarbij Nederlanders zeggen: *'zie je wel dat het een achterlijke cultuur is?'* (2.2). Voornamelijk de laatste jaren wordt er volgens haar in de politiek steeds meer gesproken over achterlijke culturen, wat sterk bepalend is geweest voor het vormen van bestaande stereotyperingen. Bovendien ziet zij een direct effect van de media in het ontwikkelen van het gevoel van angst bij de Nederlandse burger. De andere informanten zijn het er over eens dat er sprake is van polarisatie. Ex-moslim 4 is van mening dat de hedendaagse polarisatie een feit is en wordt veroorzaakt door extremisten. Hij is angstig voor het feit dat op lange termijn polarisatie de tolerantie zal vervangen en de toekomst van Nederland in gevaar zal brengen. Polarisation wordt volgens hem gevoed door extremisme en daar zijn zowel de PVV als extremistische moslims verantwoordelijk voor. Hij ziet dat moslims steeds vaker het gevoel hebben dat ze hun identiteit moeten verdedigen en zich daarom extremere uitingen aanmeten. Ze gaan steeds langere baarden dragen en beginnen opeens een hoofddoek te dragen, terwijl ze daar voorheen geen behoefte aan hadden. Islamitisch extremisme wordt volgens hem gestimuleerd door de PVV. Extremisme is volgens hem een gevaarlijke eigenschap en hij houdt ook afstand van extremisme in welke vorm dan ook. In Iran zorgden extremisten ervoor dat hij het gevoel had dat hij een onzekere toekomst tegemoet ging, dit gevoel begint hij ook hier in Nederland te krijgen naar aanleiding van de zichtbare polarisatie. Hij maakt zich zorgen om de toekomst van zijn dochtertje. Hij is al een keer gevlucht voor extremisme en zal misschien nog een keer vluchten voor extremisme als dat nodig is. Aan de andere kant geeft ex-moslim 4 aan te snappen

dat Nederlanders zich bedreigd voelen door de islamisering, want hij heeft die angst zelf ook. Alleen zien de mensen de PVV als een oplossing voor dit probleem, terwijl de PVV mede verantwoordelijk is voor de ontwikkeling van dit probleem. De Nederlandse burgers beredeneren op een oppervlakkige wijze en zouden eigenlijk op een langere termijn moeten denken. Ook ex-moslim 6 geeft aan dat hij de ontwikkeling van polarisatie in Nederland gespannen volgt en bang is voor de toekomst.

'Ik denk wel eens als het zo doorgaat in Nederland, ik heb een goede opleiding, ik spreek Engels, ik ben niet bang om naar een ander land te gaan, misschien is het wel tijd om ergens anders heen te gaan.'(6.2)

Ex-moslim 6 geeft dat hij ook het gevoel heeft bij één kamp te moeten horen. Hij is dan ook de enige van de ex-moslims die aangeeft zich aangesproken en gekwetst te voelen door negatieve media-uitingen, vooral door politici, rondom de islam.

'Ik ben geen Marokkaan, maar ik vind het erg als politici dingen zeggen als Marokkanen doen dit en Turken doen dat. Dan voel ik me ook aangesproken, want een Nederlander kan aan de buitenkant niet zien of ik een Iraniër ben of een Marokkaan of wat dan ook. Je wordt gewoon in een hoekje geduwd. Als ik het goed doe in dit land en ik zorg ervoor dat ik een welgesteld leven kan leiden. Als ik een dure auto zou hebben, dan zou een Nederlanders die mij zou zien zou denken, daar heb je weer zo een Marokkaan die drugsdealt.'(6.2)

Over het algemeen geven de ex-moslims aan dat zowel de Nederlandse media in het algemeen als de mediaboodschappen van de PVV vooroordelen stimuleren over moslims. Ook geven zij aan dat men, hoewel zij niet meer islamitisch zijn, hetzelfde stereotyperend beeld over hen heeft als over moslims. Aan hun uiterlijk is immers niet zichtbaar dat zij ex-moslims zijn. Echter, behalve ex-moslim 6, die aangeeft dat hij het gevoel heeft hierdoor in een hokje geplaatst te worden, geven zij allen aan hier geen last van te ondervinden. Ex-moslim 3 zegt over stereotypering dat veel Nederlanders geen contact hebben met islamieten in Nederland en hen niet kennen, maar wel een mening over hen. De PVV speelt hier een belangrijke rol in, want zij geven zogenaamde 'informatie' over deze groep mensen. Alleen is die informatie oppervlakkig en niet gebaseerd op waarheden. Ex-moslim 4 geeft aan dat één van de strategieën van de PVV is om de stereotypering van moslims in de media te presenteren. Hierdoor gaan steeds meer

moslims zich namelijk gedragen naar de stereotyperingen, waardoor de PVV gelijk krijgt. Hij neemt de mediaboodschappen van de PVV dan ook niet serieus. *'Het lijkt wel standup comedy'*, zegt hij hierover. Ex-moslim 7 zegt dat hoewel veel van wat de PVV over moslims zegt waar is, de achtergronden van waar problemen vandaan komen niet worden benoemd of onwaar zijn, wat stereotyperend werkt. Als de achtergrond van een probleem niet wordt besproken, dan ben je politiek niet goed bezig volgens hem:

'Als je een Nederlandse baby in een Marokkaans gezin zou achterlaten en daar zou laten opgroeien, denk je dat dat kind anders zou worden als hij groot wordt? Nee! hij gaat op dezelfde manier denken en handelen als de Marokkaanse kinderen uit dat gezin'(7.3)

Marokkanen worden volgens hem dus niet crimineel geboren, maar zo wordt het wel gebracht door Geert Wilders. De sociaal-economische context wordt achterwege gelaten. Alleen het benoemen van problemen is geen politiek bedrijven volgens hem. De politiek is het bieden van oplossingen om een gezonde maatschappij te creëren.

Van de moslims geven zes van de zeven geïnterviewden aan dat zij niet veel kunnen zeggen over polarisatie omdat zij dit niet in hun directe omgeving meemaken.

'pas op het moment dat ik Wilders weer op de televisie zie met een of ander iets, denk ik weer oh ja dat 'wij' 'zij' gevoel. En dan maakt hij weer onderscheid tussen allochtoon en autochtoon, waardoor ik weer denk van oh ja ik ben een allochtoon. Terwijl je dat in het dagelijks leven niet door hebt, omdat je meegaat in de maatschappij. Dan ben ik weer even bewust van het feit dat mensen mij nu zo gaan zien, door dat soort uitspraken.'(9.2)

Volgens de moslims wordt door herhaling van het begrip in de media, ruimte geboden voor polarisatie. Echter, als er inhoudelijk gediscussieerd wordt, dan zal daar geen sprake van zijn. Populisten laten de achtergronden achterwege en zijn daarom mede verantwoordelijk voor polarisatie. Ook moslim 7 geeft aan in zijn directe omgeving geen ervaring te hebben met polarisatie, omdat mensen zich aanpassen aan hem. Wel zegt hij dat hij soms aan de reacties op telegraaf.nl, op de radio, op internet en in de politiek merkt dat daar sprake is van polarisatie. Moslim 6 geeft dat er zeker sprake is van polarisatie, terwijl zij er zelf ook niet in haar dagelijks leven mee te maken heeft. Volgens haar is er sprake van polarisatie in de Nederlandse

samenleving omdat er steeds fellere uitspraken worden gedaan over moslims, waardoor zij sterker het gevoel krijgen dat zij hun identiteit moeten verdedigen. Zij is de enige van de moslims die aangeeft actie te ondernemen als de onrechtvaardigheid zich verder zal ontwikkelen:

'Ik zeg je eerlijk als er een of andere hoofddoekjes verbod zou komen, ben ik de eerste die een hoofddoek gaat dragen. Gewoon puur omdat die rechtvaardigheid te benadrukken.'(13.1)

De moslims geven aan dat er sprake is van stereotypering rondom de moslims in Nederland.

Moslim 14 zegt hierover:

'Vroeger toen ik klein was, 9, 10, 11, 12 jaar was, kreeg ik complimentjes van goh wat spreek jij goed Nederlands. Maar dat betekent dus gelijk dat mensen daarmee zeggen jij spreekt heel goed Nederlands maar je bent niet Nederlands. Heel knap dat je...'(14.3)

Op zijn laatste werk had hij het gevoel dat hij zich constant moest aanpassen en vooroordelen moest bestrijden die over hem en zijn etnisch/religieuze groep bestaan.

'Je wordt geprezen omdat je boven de verwachtingen presteert die mensen schijnbaar hebben van jouw etnische groep. Is wel knap dat jij persvoorlichter bent, is wel knap dat jij zo goed kan schrijven. Ik zie dat niet als compliment voor mijzelf, ik zie het eigenlijk meer als ..wat voor beeld heb jij van Marokkanen?'(14.1)

Hij vraagt zich af waarom de nadruk altijd moet liggen op etniciteit, of het nou positief of negatief is bedoeld. Hij wordt dan geplaatst in het hokje 'goede Marokkanen'. *'Mensen zeggen maar jij bent een goede, of maar jij bent geen Marokkaan voor mij.'* (14.2). Moslim 1 zegt dat volgens haar de PVV en de media verantwoordelijk zijn voor het ontwikkelen en het in stand houden van stereotypingen. Mensen in kleine dorpen komen niet eens in aanraking met buitenlanders of moslims maar baseren hun beeld op wat ze via de media horen en zien. Ze hebben zelf nooit interactie gehad met een buitenlander, dus daar is hun beeld niet op gebaseerd. De PVV maakt gebruik van de onwetendheid van die mensen en speelt in op de emotie van mensen. Over de rol van de media zegt zij:

'Toen het bericht van de gebeurtenis in Alphen aan de Rijn naar buiten werd gebracht stond er dat de dader en autochtone Nederlander was. Eigenlijk probeert men op die manier de vooroordelen te bestrijden, want iedereen dacht natuurlijk dat het om een moslim terrorist ging, maar ze houden juist het in stand. Als ze echt objectief hadden willen zijn, hadden ze geschreven dat het ging om een Nederlandse jongen. Dat kan zowel een allochtoon of een autochtoon zijn.'(8.1,2)

Moslim 3 zegt hierover:

'Als iemand op straat wordt beroofd door een Marokkaanse jongen en hij gaat naar huis en zet zijn televisie aan en hij ziet Wilders, dan denkt hij, kijk hij heeft gelijk, en dan zal diegene op Wilders stemmen. Of de stereotypering wordt door Wilders door middel van de media herhaald, zodat de beeldvorming van mensen daarop is gebaseerd.'(10.2)

Sinds Wilders voelt deze moslim een bepaalde spanning. Van bepaalde collega's weet hij bijvoorbeeld dat zij over politiek praten op werk maar als Moslim 3 erbij is dan houden ze zich in. Ze durven hun echte mening niet te uiten, terwijl hij weet wat voor uitlatingen er door hen gedaan worden als hij er niet bij is. *'Ik vind het erg dat ik bepaalde mensen afrem om zichzelf te zijn.'*(10.2) Mensen gaan bepaalde woorden, zinnen en gebeurtenissen herhalen. Theo van Gogh kwam met het woordje geitenneukers en het woordje blijft na zijn dood voortleven. Hij vindt het een eng idee dat dat soort woorden op een gegeven moment worden genormaliseerd en geaccepteerd en onderdeel worden van de taal en de cultuur. Hij vindt het vooral zorgelijk voor de toekomst van zijn kind dat deze trend zich voortzet. Hij vindt het zorgelijk, maar is er niet dagelijks mee bezig. *'Ik ontwijk het. Ik heb het gehoord.....en weer eruit.'*(10.2). Opvallend is overigens dat alle moslims die zijn geïnterviewd, aangeven dat zij negativiteit over de islam in de media, en dus ook de mediaboodschappen van de PVV, zoveel mogelijk proberen te negeren. Bovendien geven zij aan dat de mediaboodschappen die negativiteit over moslims presenteren, hen niet meer raken. Moslim 2 zegt hierover:

'Door de laatste ontwikkelingen heb ik eerlijk gezegd niet meer de behoefte om mijzelf te verdedigen. Ik heb zoiets van...ik kan mijzelf blijven verdedigen totdat ik een ons weeg, maar dat ga ik niet meer doen. Want ik heb ook gemerkt dat hoe meer ik mijzelf ga verdedigen, hoe geïrriteerder ik raak, want je gaat in een soort van constante verdedigingsmode en slachtofferrol zitten terwijl ik geen slachtoffer ben.'(9.1)

Ook moslim 5 geeft aan negativiteit over de islam in de media te willen negeren, omdat het te dichtbij komt:

'Ik zap het weg omdat het persoonlijk kan worden en mijn bescherming is om er afstand van te nemen. Gelukkig leef ik niet in een milieu waarop ik constant geconfronteerd wordt door mensen die zeggen wat vind je daar nou van...maar als ik wel in zo een milieu zou leven zou ik me daar behoorlijk aan irriteren en dan zou het inderdaad persoonlijk kunnen gaan worden. Maar ik ben wel iemand die daar afstand van houdt, want dat doe ik eigenlijk met alles wat kwaad is.' (12.1,2)

Moslim 6 geeft aan dat zij dit doet om de PVV niet hun zin te geven en niet emotioneel te reageren.

'Maar we hebben nu zoiets van, we gaan hier juist geen aandacht aan besteden want dat is wat hij wil. Hoor je iets over wat hij zegt, dan moet je alleen maar lachen.'(13.2)

Net zoals bij de groep ex-moslims, zijn er ook twee moslims die aangeven angstig te zijn voor de toekomst en dat het vertrek uit Nederland een niet onrealistische optie is. Dit zijn de twee moslims die in Marokko geboren zijn, waarvan één op tweejarige leeftijd naar Nederland is gekomen, moslim 7, en één op 22-jarige leeftijd, moslim 3. De laatste vindt de veranderingen in Nederland beangstigend en zegt dat als het doel van Geert Wilders een betere integratie is van buitenlanders, dit niet de juiste wijze is. Wat volgens hem ook zijn doel kan zijn is mensen zodanig treiteren zodat ze uit zichzelf weggaan. Moslim 7 zegt dat hij zich steeds minder welkom voelt als een derde van Nederland PVV gaat stemmen.

'Ik wil het ver van me houden. Ik wil ook helemaal geen discussie. Ik vind het heel goed dat veel mensen discussies houden. Ik wil niet een van die mensen zijn die gaat verdedigen zus en zo..ik pak gewoon mn biezen en dan ga ik weg.'(14.2)

Opvallend is dat de ex-moslims aangeven dat er sprake is van polarisatie. Echter, zij geven ook aan dat polarisatie niet een nieuw fenomeen is en dat het wel zo lijkt omdat de politiek en media teveel aandacht besteden aan dit onderwerp. Ook wordt polarisatie soms gezien als een

positieve ontwikkeling in een maatschappij, omdat het ruimte biedt voor discussie en tolerantie bewerkstelligt. De ex-moslims vinden dat er in de Nederlandse media en de mediaboodschappen van de PVV sprake is van stereotypering, en weten dat Nederlanders aan de buitenkant het verschil tussen hen en moslims niet kunnen zien, maar voelen zich op één na niet aangesproken of beledigd. Twee van de ex-moslims geven aan zodanig angstig te zijn voor de toekomst van Nederland, dat zij het niet uitsluiten om te vluchten voor extremisme, zoals ze dat al een keer eerder hebben gedaan.

De moslims geven allen aan dat er best sprake kan zijn van polarisatie, maar dat zij daar zelf niet mee bezig zijn en er niet mee te maken hebben in hun dagelijks leven. Door middel van de media en de mediaboodschappen van de PVV worden ze er soms weer even mee geconfronteerd. Over stereotypingen zeggen de moslims de media en de mediaboodschappen van de PVV daar mede verantwoordelijk voor zijn. Echter, geven zij aan dat zij de bestaande stereotypingen negeren en het ze niet meer raakt. Evenals de ex-moslims geven ook twee moslims aan dat zij het niet ondenkelijk vinden Nederland te verlaten als de trend zich voortzet in Nederland. Eén moslim geeft aan een hoofddoek te gaan dragen op het moment dat zij vindt dat de onrechtvaardigheid te ernstig wordt, bijvoorbeeld wanneer de kopvoddentax wordt ingevoerd.

4.3 Politieke visies

In deze paragraaf worden de politieke ontwikkelingen in het leven van de informanten besproken. De belangrijkste punten die besproken worden, zijn politieke bewustwording, burgerschap, politieke voorkeur en de wijze van het inwinnen van politieke informatie.

De ex-moslims geven allen aan dat hun politieke bewustwording is ontstaan in een samenleving waar sprake is van dictatuur. Ex-moslims 4 vat dit samen:

'Wat eigenlijk het leven van Iraniërs en eigenlijk ook van mij heeft veranderd was de revolutie. Ik was toen nog heel klein. Maar je ziet als je opgroeit in die sfeer van revolutie... kijk als zelfs wat je wil aantrekken, wat je mag eten of drinken betrekking heeft op politiek, wordt je automatisch politiek bewust.' (4.2)

Bovendien geven een aantal van de informanten aan dat hun ouders politiek actief zijn geweest en dat hun politieke bewustwording sindsdien is ontstaan. Ex-moslim 7 zegt dat toen hij 5 jaar was, zijn vader moest vluchten in Iran en begon de revolutie dus de sfeer van politiek is voor hem altijd blijven hangen. *'Je hoorde altijd in je omgeving dat de buurman is opgepakt, iemands oom in opgehangen of gevlucht.'*(7.2). Ex-moslim 6 geeft aan hoe zijn politieke bewustwording is begonnen tijdens de verkiezingen in Iran, waarbij Khatami president werd. Hij woonde toen al in Nederland en is opgegroeid in Nederland vanaf zijn 11e jaar, maar is in bijzonder geïnteresseerd in de politiek van het Midden-Oosten en met name van Iran. Bovendien geven vier van de informanten aan dat zij politiek actief zijn. Drie van hen hadden zelf een vader die politiek actief is geweest in Iran. Slechts één van hen, ex-moslim 1, die relatief vanaf jonge leeftijd (13 jaar) in Nederland is, is politiek actief in Nederland. De andere drie informanten zijn op latere leeftijd naar Nederland gekomen en vinden het belangrijk om politieke activiteiten uit te voeren voor Iran. Ex-moslim 4 zegt dat zijn politieke activiteiten allemaal nog steeds gerelateerd aan Iran zijn en niet aan Nederland, omdat hij het gevoel heeft dat Iran mensen zoals hij nodig heeft. Hij ziet het als zijn plicht en de voldoening die de resultaten van zijn activiteiten hem geeft, stimuleert hem om door te gaan met zijn activiteiten. Omdat hij de politiek van Nederland constant afzet tegen de situatie in Iran, ziet hij het niet snel gebeuren dat hij politiek actief zal worden in Nederland, maar hij sluit het niet uit. De andere ex-moslims geven aan dat juist de sfeer van revolutie heeft geleid tot hun verlies van interesse in de politiek, al zijn ze wel politiek bewust. Ex-moslim 2 zegt hierover:

'Ik noem het massatrauma. Ik denk dat wij Iraniërs echt met zijn allen bedrog hebben meegemaakt. Dat we met zijn allen een pijn van het bedrog in ons hart meedragen. Mijn generatie is op straat geweest voor verbetering en vrij snel daarna kwamen we erachter dat we dat niet kregen. Dat die beloftes voor vrijheid werden teruggedraaid.'(2.1)

Ook ex-moslim 3 zegt hierover:

'Ik begrijp de politiek goed. Ik lees ook over politiek en kijk naar het nieuws op de televisie, zowel in Iran als in Nederland. Dat is misschien wel de reden dat ik er niet meer in geloof.'(3.2)

De ex-moslims zijn zich bewust van de rol die de media spelen in hun beeldvorming over de politiek. Zo geeft ex-moslim 6 aan dat hij zich bewust is van het feit dat media eenzijdig zijn met betrekking tot internationale politiek. Zowel Midden-Oosterse als westerse media zouden eenzijdig zijn in hun berichtgeving over politieke gebeurtenissen. Daarom gaat hij actief op zoek naar politieke informatie door gebruik te maken van verschillende media en verschillende bronnen uit verschillende landen.

'Ik zal even een voorbeeld geven: de huidige president van Iran, Ahmadinejad, niet dat ik het met hem eens ben even dat vooropstellen, die was in Amerika en hield een toespraak waarbij hij in het Perzisch zei dat Israël geen geldigheid heeft en dat werd verkeerd vertaald. In de ondertiteling stond Israël moet van de kaart worden geveegd en dat was niet wat hij zei. Dan denk ik dit is sabotage. Nogmaals ik ben het niet eens met het regime van Iran, maar het Westen wil daar gebruik van maken om hun eigen mankementen en tekortkomingen om die weg te vegen.'(6.2)

Twee van de politiek actieve informanten geven aan dat zij de wel westerse media gebalanceerd vinden. Ex-moslim 7 geeft aan dat hij in Iran op jonge leeftijd altijd met zijn vader mee luisterde naar de vrije westerse media om op de hoogte gehouden te worden van politiek. Westerse media zijn volgens hem vrij omdat hij het vergelijkt met de censuur in Iran en verhoudingsgewijs heb je dan te maken met vrije media. Hij las vanaf zijn 14 jaar ook iedere dag kranten te lezen in Iran, maar hij was er van op de hoogte dat de kranten in Iran onderhevig waren aan censuur.

'Dat leest op een andere manier. Je leert wat feitelijke informatie is en kan op gevoel selecteren. Nog steeds lees ik de grootste propaganda krant van Iran elke avond, zodat ik de informatie kan decoderen en echt weet wat er in Iran aan de hand is.'(7.3)

Volgens de ex-moslim 7 zijn Iraniërs veel kritischer met betrekking tot media dan mensen die westerse media gewend zijn. Hij gebruikt zowel westerse media als oosterse media en degene die het meest vrijgeeft over een onderwerp geniet zijn voorkeur op dat moment. Volgens ex-moslim 4, die zelf journalistiek heeft gestudeerd in Iran, is de invloed van de media in Iran niet zo groot op de beeldvorming van de burger en zou je kunnen zeggen dat de rol van de media in westerse landen groter is:

'De media in Iran is een onderdeel van de propagandamachine van het regime. Daarom vertrouwde hij de media niet. In het westen beïnvloeden de media het denkbeeld van de mensen misschien meer, omdat er sprake is van de objectiviteitsnorm, maar in Iran wantrouwt men de media, dus is de invloed van de media minder.'(4.3)

Twee van de ex-moslims mogen niet stemmen in Nederland. Van de rest geven vier informanten aan dat zij op linkse partijen stemmen. Slechts één van de informanten, ex-moslim 1, geeft aan een voorkeur te hebben voor rechts. Hij informeert zich over de politiek door middel van de media en bepaalt zijn besluit op de partij die het meest bij zijn standpunten past. Vier van de ex-moslims geven aan dat zij gebruik maken van stemwijzers, waar zij hun keuze op baseren. Ex-moslim 7 geeft zelfs aan dat hij zijn politieke voorkeur niet laat meespelen, maar totaal afgaat op de uitkomst van de stemwijzer, omdat de politiek volgens hem niet gebaseerd moet zijn op emotie, maar op ratio en op deze manier bereikt hij dit doel het best.

Van de moslims geven vier kandidaten aan dat hun ouders nooit interesse hebben getoond in de Nederlandse politiek. Volgens moslim 1 heeft dit te maken met de taalbarrière. Drie van hen geven aan zelf ook niet (meer) erg geïnteresseerd te zijn in de politiek. Volgens moslim 1 dat is wel raar want zij heeft een studie gedaan waarin zij zich heeft gespecialiseerd in bestuur en beleid.

'In die tijd vond ik de politiek wel heel interessant. Maar op een gegeven moment kwam ik er achter dat de politiek een toneelspel is. Ik lees er wel over op nu.nl omdat ik wil weten wat er zich afspeelt en ik stem ook, maar ik ben niet meer ideologisch.'(8.2)

Haar politieke bewustwording ontstond op de middelbare school tijdens het vak maatschappijleer, toen zij de opdracht had om over een maatschappelijke organisatie te schrijven. De ouders van moslim 2 stemmen wel, maar houden zich niet bezig met politiek. Zij is zelf dan ook niet erg geïnteresseerd in de politiek. Ze volgt wel het nieuws, om globaal op de hoogte te zijn, maar verdiept zich er niet in en bespreekt het ook niet met anderen. De ouders van moslim 5 zijn analfabeet en waren niet geïnteresseerd in de politiek. De mentaliteit was eigenlijk dat als het ver van je bed was, het niet van belang was. Zelf is hij ook nooit geïnteresseerd geweest in de politiek en heeft er heel vroeg al afstand van genomen. Moslim 7 geeft ook aan uit een gezin te komen waar men geen politieke interesse heeft. Maatschappijleer vond hij het

leukste vak op school en voor dat vak moest hij kranten lezen en zich bezighouden met actualiteiten en dat vond hij leuk. Zijn politieke bewustwording zou toen zijn ontstaan. Hij is sindsdien altijd geïnteresseerd geweest in maatschappelijke ontwikkelingen, politiek en actualiteit.

'Waar ik nu ook mee stop. Ik ben de afgelopen jaren een paar keer op vakantie geweest en kom ik steeds meer tot inzicht dat je...ik was altijd, ik moet nu weten wat er nu gebeurt. Internet, je mobiel, radio luisteren, ik luisterde nooit naar muziek, altijd naar nieuwszenders. Ik kom steeds meer tot inzicht, als je een dag niet luistert, komt er morgen weer iets anders en overmorgen weer iets anders.....want ik trek me dat ook aan als ik die dingen op telegraaf.nl lees. Ik trek me dat teveel aan, dus doe ik het niet meer.'(14.2)

Toch blijft hij soms teruggaan op om de reacties op tegelgraaf.nl te lezen: *'Dan staan die reacties zover van mij vandaan dat ik er dan om moet lachen.'*(14.3). Eigenlijk gebruikt hij het dus om zijn beeld die hij over die mensen heeft te bevestigen.

De politieke bewustwording van moslim 3 heeft plaatsgevonden in Marokko door ontevredenheid over armoede en corruptie. Hij begon politiek actief te worden op 15 jarige leeftijd. Terugkijkend op die periode geeft hij aan dat die politieke partij gebruik maakte van jongeren door hen mooie dingen te beloven, waar hij in geloofde. Het waren eigenlijk ook een soort populisten. Populisme heeft een basis en dat is zeggen wat anderen denken en niet weten hoe het geuit moet worden. Twee van de moslims geven aan dat hun vader interesse heeft in de politiek, waardoor hun politieke bewustwording is ontstaan. Moslim 4 geeft aan dat haar vader in de eerste jaren dat hij in Nederland was politiek actief was, maar dat is in de loop der jaren afgenomen. Haar politieke interesse is ook door haar vader gestimuleerd, omdat hij zowel de Turkse en de Nederlandse politiek volgde en er thuis over praatte. Echter, haar interesse in de politiek is afgenomen. Moslim 6 zegt:

'Mijn vader kijkt dag en nacht naar het nieuws, voornamelijk Arabisch nieuws, maar sinds de komst van Wilders ook veel Nederlands nieuws.'(13.2)

Maar de laatste tijd laat het nieuws over Wilders hen koud.

'Daarom moet hij steeds extremere uitspraken doen om aandacht te krijgen, want kut-Marokkanen enz. dat weet iedereen nu wel.'(13.2)

Vanaf haar 14 jarige leeftijd begon zij zich te interesseren in de politiek, ze wilde zelfs de politiek in, maar de laatste twee jaar is haar interesse in de politiek afgenomen, al blijft ze wel stemmen.

'Omdat het niet meer eerlijk was. Het was zo onrechtvaardig. Naar mate je ouder wordt kom je erachter dat politiek sowieso niet rechtvaardig is. Kijk ik zeg toch ik voel me niet persoonlijk geraakt, maar dat is natuurlijk wel zo en dat wil je niet meer dus dan neem je afstand. Als je afstand neemt, dan voel je je niet meer beledigd en dan raakt het je niet meer, maar zodra je er nog steeds in zit, dan wel.'(13.2)

De moslims geven allen aan een voorkeur te hebben voor linkse politieke partijen. Moslim 4,6 en 7 geven aan dat zij vroeger hun stem lieten afhangen van hun vader. Moslim 7 zegt dat hij altijd PvdA stemde, ook zijn vader deed dit, net als heel veel andere Marokkanen. Maar op een gegeven moment zijn zij de stemwijzer gaan doen en de media gaan volgen om op de hoogte te blijven van hun de standpunten van partijen. Moslim 6 geeft aan de uitkomsten van de stemwijzer niet te volgen, omdat ze uitkwam op een partij die heel ver van haar af stond. Ze laat haar stem altijd afhangen van het fundament van een partij en van tactische redenen.

Hoewel de moslims soms aangeven teleurgesteld te zijn in de Nederlandse politiek, waardoor hun interesse in de politiek is afgenomen, geven zij wel aan dat zij het belangrijk vinden om toch te stemmen. Echter, moslim 5 maakt geen gebruik van zijn stem. Binnen het gezin werd gesproken over het stemmen voor de verkiezingen door zijn oudere broers en zussen.

'Je moet Groen-Links stemmen want die zijn voor studenten en daar liet ik het van afhangen. Later ben ik niet meer gaan stemmen, want ik raak geïrriteerd als ik een stembiljet binnen krijg.'(5.2)

Volgens moslim 2 zijn er in haar omgeving meer mensen die vroeger niet stemden wel gaan stemmen tegen Wilders, uit tactische overwegingen.

'In mijn omgeving hoor ik van mensen die nooit stemden dat ze opeens wel gaan stemmen en ik koffiehuizen en in Moskeeën wordt hen verteld van ga stemmen want het is belangrijk en er worden soms ook politieke partijen opgenoemd, van als je niet weet op wie je moet stemmen, stem dan op die of die of die.'(2.2)

Moslim 3 en 7 zijn politiek actief geweest. Moslim 7 is ook politiek actief geweest voor verschillende linkse politieke partijen in Nederland. Moslim 3 begon zijn politieke activiteiten in Marokko. Hij geeft aan dat hij in die tijd bewust is geworden van het feit dat er sprake was van censuur in Marokko. Je had namelijk alleen maar overheidskranten en een overheidszenders. Later is dat wel veranderd.

'Tijdens zijn studie begon hij zich te realiseren dat Marokkaanse media pure propaganda was. Maar op dat moment was het gewoon pure informatie en leuk.'(10.3)

Het beeld wat hij had van de westerse media is dat zij objectief waren en rechtvaardig. Dat beeld is onveranderd gebleven.

De ex-moslims relateren hun politieke bewustwording direct aan een milieu waarin zij zijn opgegroeid, waar sprake was van onderdrukking en censuur. In een omgeving waarin de politiek op verschillende wijze zichtbaar is in het dagelijks leven van de mensen, is het niet vreemd dat je politiek bewust wordt. Enkelen van hen geven aan dat de politieke activiteiten van hun vaders, invloed hebben gehad op hun politieke interesse. Zij zijn zelf immers op latere leeftijd ook politiek actief geworden. Opvallend is wel dat de politiek actieve ex-moslims zich bezighouden met de politiek van Iran in plaats van die van Nederland. Dit komt omdat zij het gevoel hebben vanuit een luxe positie hun achtergebleven landgenoten verplicht zijn te helpen. De ex-moslims geven aan dat zij de westerse media in vergelijking met de Midden-Oosterse altijd objectiever vinden. Dat is ook niet moeilijk, omdat er in de Midden-Oosterse media vaak sprake is van censuur. Ze geven aan vaak verschillende media vanuit verschillende landen te gebruiken om een gebalanceerd beeld te krijgen. Eén van de ex-moslims geeft echter aan dat de westerse media net zoals de Midden-Oosterse media manipuleren. Behalve één van de ex-moslims die een voorkeur heeft voor rechts, hebben de ex-moslims meer affiniteit met linkse politieke partijen.

Twee van de moslims geven aan dat hun vaders politiek geïnteresseerd zijn en dat hun politieke bewustwording van daaruit is ontstaan. Opvallend is dat beide groepen hun politieke bewustwording koppelen aan de politieke interesse of activiteiten van de vader en niet aan die van de moeder. Twee andere moslims geven aan van huis uit geen politieke interesse te hebben gekend, maar dat hun politieke bewustwording plaats heeft gevonden op de middelbare school tijdens het vak maatschappijleer. Eén van de moslims, heeft overeenkomsten met de ex-moslims, want hij geeft aan dat een omgeving waarin onrechtvaardigheid en corruptie heerst, hem politiek bewust hebben gemaakt. De andere moslims geven aan van huis uit geen politieke interesse te hebben meegekregen en kunnen ook niets zeggen over politieke bewustwording. De andere moslims die van huis uit geen politieke interesse hebben meegekregen geven, geven aan ook niet geïnteresseerd te zijn in de politiek. Zij houden zich globaal op de hoogte van de laatste ontwikkelingen. Wel stemmen alle moslims, op één na. De politieke voorkeur is bij hen allemaal links geweest. Tegenwoordig houden de informanten zich op de hoogte van de politieke standpunten door middel van de media en maken gebruik van stemwijzers om hun keuze te maken voor een verkiezing. Over het algemeen geven de moslims aan teleurgesteld te zijn in de politiek van Nederland. Hun interesse in de politiek is daarom gedaald. Dit is het zelfde gevoel wat Iraniërs, die geen interesse meer hebben in de politiek, relateren aan de teleurstelling van de revolutie in Iran. Een andere overeenkomst is dat hij aangeeft de westerse media te waarderen als objectieve media, omdat hij deze vergelijkt met de gecensureerde media die hij heeft gekend in Marokko.

4.4 De PVV

In deze paragraaf zal worden besproken wat de ex-moslims en de moslims vinden van de PVV, de mediaboodschappen van de PVV en Geert Wilders als leider van de partij.

Opvallend is dat de ex-moslims, of ze nou affiniteit hebben met de standpunten van de PVV of niet, aangeven dat in een democratie alle politieke partijen bestaansrecht hebben. De beredenering hiervoor is wederom gekoppeld aan de ervaringen met dictatuur waarvoor men gevlucht is uit het land van herkomst. Ex-moslim 1 vind een partij als PVV nodig en nuttig. Wilders heeft volgens hem een bijdrage geleverd aan het geven van een stem aan het gevoel van ‘angst’ en ‘ongenoegen’ dat heerst in de Nederlandse maatschappij. Of deze angst en ongenoegen terecht zijn of niet, laat hij in het midden. Ten tweede zorgt Wilders voor een ruimte

waarin kritische burgers met een islamitische achtergrond, dingen voor elkaar kunnen krijgen. Doordat hij zulke extreme uitspraken doet creëert hij ruimte voor discussie:

'Vervolgens gaan mensen erover nadenken, Moslims gaan erover lezen, die gaan de Koran open slaan en dan gaan ze zeggen, wat hij zegt is natuurlijk heel radicaal en het kan niet waar zijn, maar er zit wel een kern van waarheid in'.. 'Hij is een breekijzer, waardoor de rest ruimte krijgt om te kunnen bewegen.'(1.3)

Ex-moslim 2 zegt over de PVV dat het goed is dat alle partijen mogen bestaan. Een democratie moet ruimte geven aan iedereen om te zeggen wat hij wilt, ook al is het niet iets waar wij het mee eens zijn. Dit gedachtengoed weegt zwaar voor haar, omdat zij het afzet tegen het onderdrukkende, ondemocratische regime van Iran. Ze vindt het best eng dat de PVV zo groot is geworden door haat tegen een bepaalde groepering. Ze refereert deze angst aan uitsluiting en agressie tegenover bepaalde groeperingen in Iran. Het gaat daarbij niet om het feit dat de PVV de angst jegens de islam benadrukt, als het om een andere religieuze of etnische groep ging, had ze het net zo eng gevonden. Ook volgens ex-moslim 4 heeft de PVV bestaansrecht. Je kan in een democratische stelsel een partij niet verbieden en dat is ook niet juist vindt hij. In die zin heeft ook meer vertrouwen in de Nederlandse politiek dan dat hij heeft in de Iraanse politiek.

Ex-moslim 4 snapt wel dat Nederlanders zich bedreigd voelen door de islamisering, want hij heeft die angst zelf ook. Alleen zien de mensen de PVV als een oplossing voor dit probleem, terwijl de PVV mede verantwoordelijk is voor de ontwikkeling van dit probleem. De Nederlandse burgers beredeneren op een oppervlakkige wijze en zouden eigenlijk op langere termijn moeten denken. Volgens ex-moslim 4:

'Het succes van de PVV is gedeeltelijk de schuld van de andere partijen die de eisen van de burgers niet hebben kunnen verwoorden.'(4.2)

Volgens ex-moslim 5 maakt de PVV gebruik van de heersende angst ten opzichte van de islam. Zij geeft de film Fitna als voorbeeld voor de manier waarop Wilders zelf gebruik maakt van media, om de angst voor de islam te voeden. Het filmpje is puur gebaseerd op gevoelens van angst, zonder het bieden van oplossingen. Hij is alleen uit op het winnen van zoveel mogelijk stemmen. De angst voor de islam is op Europees niveau zichtbaar volgens haar. Zij begrijpt de angst die heerst. Op dit moment mag zij nog niet stemmen in Nederland, maar als ze dat wel

mag, zal ze geen PVV stemmen. Dit komt omdat ze de partij te radicaal vindt en zij is dat zelf niet. Er moeten minder radicale en meer haalbare oplossingen worden geboden.

'Er mag een regel komen om minder moskeeën te mogen bouwen in Nederland. Nederland is geen groot land, je kunt best even reizen om naar een moskee te gaan.'(5.4)

Ook moslims moeten niet radicaal zijn.

'Als zij radicaal willen blijven denken en willen zijn, dan is Nederland misschien niet de juiste plek voor hen. Niet dat ik dat mag bepalen of Wilders dat mag bepalen, maar zij moeten zelf die keuze overwegen.'(5.4)

Ook ex-moslim 7 vindt een partij als PVV nodig voor de maatschappij. Hij vindt dat een partij als PVV een stem kan geven aan bepaalde lagen van de maatschappij. De PVV was voorheen een tegenpartij, die tegen alles was, die met onrealiseerbare punten kwam. Dit is volgens hem een kenmerk van populistische partijen. Veel van wat de PVV over moslims zegt, is waar. Maar de achtergrond van waar problemen vandaan komen wordt niet genoemd of zijn onwaar. Als een religie van iemand, wat onderdeel is van iemands identiteit wordt aangevallen, zal iemand in de verdediging schieten en waarschijnlijk zijn religie of identiteit willen benadrukken. Dus als we in Nederland veranderingen willen doorvoeren, dan moeten we dat niet doen door de islam te beledigen. Populisme is het tegenovergestelde van uitvoerbare politiek. Beloftes van populistten moeten telkens benoemd worden en daar hebben ze de media voor nodig, zodat die beloftes herhaald kunnen worden. De populistische politiek zal op een gegeven moment verdwijnen, omdat niet alle beloftes in de politiek waargemaakt kunnen worden. *'Populistische partijen zijn daarom altijd gedoemd te falen'*(7.2)

Ex-moslim 3 en ex-moslim 6 redeneren vanuit een vergelijking met het land van herkomst, maar zijn minder positief over het bestaansrecht van de PVV. Ex-moslim 3 vertrouwt de PVV niet omdat de partij volgens hem te snel groot is geworden. Radicale vormen in de politiek zijn altijd gevaarlijk, ongeacht hun boodschap, vindt hij. Bovendien zegt hij:

'De PVV is de partij voor de vrijheid, maar wil die vrijheid dus niet voor iedereen. De Moslims mogen dus niet vrij zijn. De naam van de partij is dus niet goed gekozen.'(3.2)

Een partij die zo snel aan stemmen wint, moet volgens hem ook snel weer dalen in populariteit, omdat er geen sprake is van concrete langdurige planning. Er is geen programma, de partij is eigenlijk alleen ‘tegen’ alles. Toch vindt ook hij dat de maatschappij behoefte heeft aan een dergelijke partij. Ex-moslim 6 vraagt hij zich af of de PVV rechtsgeldig is, omdat het geen democratische partij is, die functioneert binnen een democratisch stelsel. Dan krijg je een ondemocratische partij in een democratische samenleving. Zo’n partij hoort in ondemocratische landen thuis.

‘De thema islamisering is helemaal uit de context getrokken. We leven toch in een vrij land waar vrijheid van religie bestaat? Het is niet zo dat straks Nederland wordt geregeerd Aboutaleb.’(6.3)

Ex-moslim 1 is het vaak niet eens met Wilders. Volgens hem is zijn grootste fout dat hij geen onderscheid maakt tussen de politieke islam en de islam als religie. Toch waardeert hij de politicus omdat hij thema’s aankaart die spelen in de maatschappij, zoals islamisering. Verder waardeert hij hem omdat het:

‘Een goede politicus is, hij is een goede debater, hij weet precies wat hij wel en niet moet zeggen, hij weet precies hoe hij de media moet bespelen.’(1.3)

Verder heeft Wilders het volgens hem goed begrepen dat hij zijn achterban moet bespelen door middel van de media:

‘Dan zie je politiek als een heel statisch iets en dat is het niet. politiek is gevoel, politiek valt of staat door een ding en dat is vertrouwen. Het vinden van het vertrouwen van de burger zodat hij op je zal stemmen. En als je zo je publiek kunt veroveren, dat je kunt laten zien, hoe sterk je in je schoenen staat, klaar...’(1.3)

Ex-moslim 1 vindt dat Wilders geen charismatische leider is. Ook al was hij het ook met Pim Fortuyn niet altijd eens, vond hij hem toch wel een charismatische politicus. Pim Fortuyn was een ijdele man, die een opvallende persoon was in de Nederlandse politiek en in de media.

Volgens ex-moslim 6 is Geert Wilders een slimme man voor zijn eigen agenda maar niet voor de toekomst van Nederland. Ex-moslim 4 zegt over Geert Wilders:

'Blijkbaar heeft Wilders bepaalde kenmerken van een politieke leider, waardoor hij succesvol is geweest, kijkend naar de stemmen die hij heeft gehaald. Kenmerken zoals populistisch zijn, uitspraken doen die heel extreem zijn, heel veel in het nieuws komen.'(4.4)

Hij heeft een één-issue partij ontwikkeld en het gaat om een issue dat nu speelt. Verdonk was ook een populist, maar niet zo slim als Wilders, kijkend naar de behaalde successen. Ex-moslim 5, 6 en 7 geven aan Wilders een slimme man te vinden. Volgens ex-moslim 5 is Wilders erg slim en wil alleen maar meer stemmen krijgen, daarom heeft hij hele gevoelige thema's die spelen bij Nederlanders. Ook al heeft ex-moslim 6 totaal geen affiniteit met de PVV zegt hij:

'Ik heb respect voor zijn intelligentie en voor wat hij heeft bereikt. Hij weet het te brengen. Hij weet precies op welke wijze hij moet manipuleren. Hij verbindt elke thema aan Islamisering, waardoor hij het hele debat manipuleert.'(6.4)

Volgens ex-moslim 7 is Wilders een charismatische man en charismatische leiders kunnen dingen doen die normaal gesproken niet kunnen in de politiek. Ze kunnen volgens hem zonder partijleden een partij leiden. Als eenmanszaak kan hij in zijn eentje vertrouwen winnen en beloftes geven. Het rare is dat nadat de PVV bepaalde standpunten had gewijzigd, de achterban nog steeds vertrouwen had in de partij. Dat betekent dus dat zij niet hebben gestemd op de partijpunten. *'Charisma is hier belangrijker dan de inhoud van wat hij belooft, want mensen vertrouwen hem.'*(7.2). Ex-moslim 7 bewondert Wilders omdat hij een gave heeft om het vertrouwen van mensen zo te winnen. Charisma zonder intelligentie is niet mogelijk, dus Wilders is ook een intelligente man. Hij is tactisch bezig en is daarom een goede politicus.

Twee ex-moslims hebben echter een andere mening over Wilders. Ex-moslim 2 vindt Wilders een zielige, opgefokte politicus. Ze denkt dat hij wel zwaar moet hebben, om zijn toneelspel dag en nacht vol te houden. Zijn uitingen zijn gebaseerd op een strategie en niet op een ideologie. Wilders is volgens haar populair bij zijn achterban, omdat hij goed weet hoe zijn achterban eruit ziet en weet met wie hij een persoonlijk gesprek aan het voeren is. Hij is duidelijk en consequent in zijn boodschap, zodat mensen hem begrijpen. Volgens ex-moslim 3 is Wilders

gefrustreerde man. Het lijkt wel alsof hij altijd kwaad is. Door een boze houding aan te nemen, houdt hij afstand en door luidruchtig zijn, wil hij laten zien dat hij belangrijk is. Hij verft zijn haar blond om zogenaamd te passen bij het profiel van de echte Nederlander, maar dat is hij niet eens want zijn voorouders zijn Indonesisch. Wilders is daarom ook niet authentiek. Het hoort volgens ex-moslim 3 bij zijn rol. *'Hij is eigenlijk een artiest. Hij speelt in een film.'*(3.2) Moslim 1 is het met bepaalde punten van de PVV eens, maar door de manier waarop de boodschap wordt overgebracht verliest de partij zijn geloofwaardigheid. Andere politieke partijen wilden niet samenwerken met de PVV, maar in een democratie mag een partij die op een democratische wijze zetels heeft gewonnen, niet worden uitgesloten. Moslim 4 zegt over de PVV dat het een achterlijke partij is. Het is een partij die ten koste van andere groeperingen in de schijnwerpers komen en dat is erg zielig.

'Hij doet alsof Nederland overspoeld wordt met mensen met een islamitische achtergrond. Ik vraag me af waarom die groep.'(11.2)

Dat de PVV zoveel stemmen heeft behaald tijdens de laatste verkiezingen, is moslim 4 niet van onder de indruk, want dat zegt alleen iets over wat voor mensen PVV stemmen, want *'Ik vind de PVV een racistische partij.'*(11.3). Moslim 5 vindt dat de PVV een partij is die strategisch heel goed is, al vindt hij het jammer dat er bepaalde mensen de dupe moeten zijn van de mediaboodschappen van de PVV, omdat deze een negatief beeld presenteren van moslims en Marokkanen:

'Zij weten welke mensen ze moeten hebben om groter te worden. Dat is ook wat mij zo ongelooflijk boos maakt over de politiek. Het is geen bedrijf. Kijk als ik een bedrijf heb dan wil ik inderdaad zo snel mogelijk groeien en geld verdienen. Politiek is hoe krijg ik het land beter en in mijn ogen doet geen enkele partij dat.'(12.3)

Moslim 6 vindt de PVV een donkere partij, zelfs de leden van de PVV zijn in hun uiterlijk kleurloos. Aan de rare partijleden kan je zien wat voor soort mensen de PVV aantrekt. Veel PVV stemmers schamen zich om ervoor uit te komen.

'Weet je wat het is, het zijn mensen die niet gezien willen worden als racist, maar ze zijn het wel. Maar ze willen het niet erkennen. Ze ontkennen het en willen niet officieel worden bestempeld.'(13.3)

De PVV is een racistische partij volgens haar. Ook andere politici mogen zeggen dat zij de PVV een racistische partij vinden, omdat er sprake is van vrijheid van meningsuiting waar Wilders ook gebruik van maakt. Het is ook een enge, want ondemocratische partij. De partij draait alleen om Wilders. Ook moslim 3 vindt dat de standpunten van de PVV soms neigen naar racisme. Volgens hem zijn er inderdaad problemen maar er moet gekeken worden naar de achtergronden van de problemen. Aan de ene kant heeft Nederland volgens hem zo'n partij nodig, maar het moet op een andere manier. Ook denkt hij dat geen enkele politieke partij graag samen wil werken met de PVV, maar ze zijn in een democratisch stelsel gedwongen om dat wel te doen. Hiermee heeft toont hij wederom overeenkomsten in beredenering met de ex-moslims.

'Dat er iets gedaan moet worden aan de imago van de islam en de imago van buitenlanders, daar is iedereen het over eens, maar de manier waarop is onjuist.'(10.3)

Het probleem is een te flexibel rechtssysteem in Nederland voor jongeren. Er zijn weinig consequenties die verbonden worden aan criminele activiteiten van jongeren. Vanuit zijn positie als ontevreden Nederlander zou hij op de PVV kunnen stemmen als er echte oplossingen worden geboden. Hij kan namelijk ook slachtoffer worden van criminele jongeren. Volgens moslim 7 heeft de PVV onrealiseerbare standpunten, dus er komt volgens hem een moment waarop een andere partij komt, die daar weer gebruik van maakt en de stok overneemt. De dynamiek in de politiek, die verandert is, waardeert hij wel. De polarisatie in de politiek die je nu hebt vindt hij echter niets. De politiek is te extreem volgens hem.

De moslims vinden Geert Wilders geen charismatische man. Moslim 1 zegt dat het belangrijk is dat je als partijleider het vertrouwen hebt van de burgers. Zowel de thema's als het gevoel wat ze heeft bij de partijleider is bij haar van belang bij het maken van haar keuze. Over Wilders zegt zij dat hij geniepig, oneerlijk en vals overkomt. Zij vindt hem absoluut niet (?) charismatisch. Een charismatisch persoon is iemand met wie mensen een klik hebben. Zij heeft dat bijvoorbeeld bij Obama en prins Willem Alexander.

'Wilders is niet dom, hij is strategisch in de zin dat hij weet wat hij moet zeggen om de aandacht te krijgen.' (8.3)

Moslim 2 zegt verder dat Wilders een doorzetter is en zich niet heeft weg laten jagen door andere partijen. Ook zij vindt Wilders intelligent in de zin dat hij mensen kan beïnvloeden. Hij is ook uit het niets opgebloeid met zijn partij, dat kan niet iedereen. Hij is een spreekbuis van een bepaalde groep mensen. Aan de andere kant vindt zij Wilders niet intelligent, omdat hij niet om kan gaan met degenen die tegen hem zijn. Moslim 4 zegt over Wilders:

'Ik denk dat het een persoon is die in het verleden, in zijn jeugd, heel erg gepest is en dat nu probeert te compenseren door anderen te pesten.' (11.2)

Hij focust zich alleen maar op de islam, dus in die zin is hij erg beperkt en daarom is hij niet goed in zijn functie. Hij durft wel wat grover zijn dan anderen en dat spreekt mensen aan. Ook weet hij onderwerpen goed onder de aandacht te brengen door middel van de media. *'Hij komt met alles weg, door niet te reageren.'* (11.3). Situaties die hij niet onder controle heeft in de media negeert hij, zodat hij op die manier geen fouten kan maken. Wilders is niet charismatisch, want dat is iemand die kracht uitstraalt en haar raakt door zijn uitlatingen. Om zijn kwaliteiten te beoordelen vindt moslim 4 dat je moet kijken naar wat hij heeft bereikt. Volgens haar heeft hij nog niets bereikt. Andere partijen gedogen hem alleen maar omdat dat moet in een democratische stelsel. Volgens moslim 5 is Wilders een ongelofelijk slecht persoon, omdat hij over lijken gaat om zijn doel te bereiken en populairder te worden. Er was een tijd dat hij een beetje bang was voor de toekomst.

'Op een gegeven moment wilde Wilders geen hoofddoekjes in overheidsinstellingen en ik heb een zus die een hoofddoek draagt en een hoge functie bekleedt binnen een overheidsinstantie, en die vond dat heel erg omdat zij haar baan kwijt kon raken. En dan komt het heel dichtbij. En dat was wel een moment dat ik dacht shit wat als..' (12.3)

Zijn zus heeft haar baan nog steeds, dus hij heeft die angst nu niet. Geert Wilders is geen domme man volgens moslim 5. Hij is zelfs een hele slimme man. Hij weet nu precies welke knopjes welke resultaten leveren. Dat begint hem steeds beter te lukken. Hij weet de aandacht goed naar

zichzelf te trekken en te behouden. Ook moslim 5 snapt niet dat mensen Wilders een charismatische leider vinden. Volgens moslim 6 is de manier waarop Wilders zoveel stemmen krijgt is eng. Het lijkt op de manier waarop Hitler zo populair is geworden volgens haar. Wilders heeft als doel om de moslims zo te beledigen zodat ze zich hier niet meer thuis voelen en uit zichzelf weggaan. Maar eigenlijk heeft de partij de moslims en de kutmarokkaantjes nodig om voort te kunnen bestaan. Bovendien slaat de naam van de partij nergens op. Hoezo partij voor de vrijheid? Alsof er in Nederland geen vrijheid bestaat.

'Rita Verdonk heeft het ook geprobeerd, maar het is haar niet gelukt. Dat komt omdat hij een sterk karakter heeft.'(13.3)

Wilders is een slimme man omdat hij die eigenschap moet hebben voor wat hij heeft bereikt. Ook zij vindt niet dat Wilders charismatisch is.

Moslim 3 en moslim 7, de informanten die in Marokko zijn geboren, geven aan dat zij Wilders wel een charismatische leider vinden. Volgens moslim 3 anticipeert Wilders, reageert op gebeurtenissen, waardoor hij zijn standpunten kan ondersteunen en kracht bijzetten. De manier waarop hij de media gebruikt, is een slimme wijze om populair te worden. Het feit dat hij moslims daarvoor gebruikt is beangstigd en erg laag, vindt moslim 3. Hij negeert de vooroordelen die in de media naar voren worden gebracht. Maar Wilders is ook een talentvolle man: *'Als je mij vraagt wie de meest getalenteerde communicator is dan zeg ik Wilders.'*(10.3) Overigens vond hij Wilders in het begin geen intelligente man. Maar door zijn doorzettingsvermogen heeft Wilders zichzelf kunnen positioneren en heeft hij iets bereikt en iets bewezen. Hij vindt dat Wilders charismatisch is. Onder charisma verstaat moslim 3:

'Hoe je doet, je uitstraling en wat je zegt. Als je bepaalde uitspraken doet die niet past bij jou houding, dan ben je niet charismatisch, eigenlijk authenticiteit.'(10.3)

Hij denkt ook dat niet alleen PVV-stemmers Wilders charismatisch vinden, maar dat meerdere mensen dat vinden. Omdat het vak van moslim 7 communicatie is, vindt hij het fascinerend hoe Wilders de media weet te bespelen en 'top of mind' weet te blijven. Hij kijkt objectief naar de manier van aanpak van Wilders en vindt dat heel knap. Wilders is een intelligente man, omdat hij heel veel balletjes in de lucht moet houden. Hij moet heel veel verschillende dingen organiseren.

Hij is bovendien de enige die de toko trekt en daar moet je ook slim voor zijn volgens hem. Geert Wilders is ook een charismatische man, omdat hij volgens moslim 7 niet overkomt als een verbitterde man, maar juist als iemand met wie je een bakje koffie zou kunnen drinken. Hij is erg gedreven en heeft veel op moeten geven in zijn leven om zijn werk voort te zetten. Op dit moment zou hij zeggen dat de PVV en Wilders gelijk staan aan elkaar, maar voor hetzelfde geld, staat er morgen iemand anders op die het van hem over kan nemen.

'Dat is het leuke aan deze tijd, volgende week ben je Wilders vergeten en dan is Arie helemaal de man. Mensen zijn echt.....5 minuten joh en ze zijn het helemaal vergeten.' (14.3)

De PVV is volgens de ex-moslims een partij die nuttig is en bestaansrecht heeft, ook al zijn ze het niet altijd eens met de standpunten of de wijze waarop die standpunten worden geuit. De beredenering wordt afgezet tegen de herinneringen aan de dictatuur die zij nog kennen van het land van herkomst. In een democratisch stelsel mogen alle partijen bestaan. Over Geert Wilders zeggen de ex-moslims dat hij een charismatische, intelligente, talentvolle man is. Door de manier waarop hij zijn populariteit heeft gewonnen, wint hij respect en erkenning binnen deze groep. Twee van de ex-moslims echter, geven aan dat ze Wilders niet authentiek vinden en zien als een opgefokte man die maar om zich heen schreeuwt.

De moslims geven aan de PVV een racistische partij te vinden. Sommige van hen vinden dat de partij daarom geen bestaansrecht heeft. Weer anderen vinden dat de partij wel bestaansrecht heeft in een democratisch land, maar zien het nut niet van de partij. Eén van de moslims geeft aan dat hij het niet eens is met de wijze van benoeming van de problemen, maar is het op bepaalde punten eens met de partij. De moslims geven aan Geert Wilders geen charismatische man te vinden, maar vinden hem wel intelligent omdat hij weet op welke wijze hij populariteit kan genereren. Met het feit dat hij door heeft gezet, terwijl hij zoveel tegenstand heeft gehad, wint Wilders enigszins aan respect binnen deze groep.

4.5 Mediaboodschappen van de PVV

In deze paragraaf zullen de uitkomsten van de gesprekken naar aanleiding van filmpje 1 en filmpje 2 worden besproken. Filmpje 1 is het promotiefilmpje van de PVV. Filmpje twee is een stuk over de PVV in de het programmaonderdeel de Jakhalzen, van DWDD.

Over het promotiefilmpje van de PVV zeggen de ex-moslims dat er veel onwaarheden en verdraaiingen van feiten worden gepresenteerd. Volgens ex-moslim 1 is het filmpje kwalitatief slecht. Inhoudelijk klopt het filmpje volgens hem ook niet en berust het op onwaarheden en overdrijvingen. *'Het laat ook een beetje zien, dat het een one-issue partij is.'*(1.4). Aan de andere kant omschrijft hij wel welk gevoel er heerst bij de Nederlandse burgers, welke hij wel snapt. Wilders zegt wat heel veel mensen denken, maar niet durven te zeggen volgens ex-moslim 1.

'Als ik kijk naar het beeld, van de Moskee...dan denk ik als ik een Nederlander zou zijn, die hier geboren en getogen zou zijn, dan kan ik me voorstellen dat op het moment dat je in de kranten steeds leest dat een moskee wordt gefinancierd door dit of dat en dat daar huwelijken worden gesloten, mensen worden er onderdrukt, er wordt daar gezegd dat Christenen honden zijn en dat Moslims beter zijn dan niet Moslims en dat mannen en vrouwen niet gelijk zijn....dan kan ik het me voorstellen.' (1.4)

Hij voelt zich niet aangesproken en bedreigd door de media uitingen van Wilders met betrekking tot zijn standpunten met betrekking op migratie.

'Hij komt op voor de afvalligen in Nederland, en dat zegt hij ook heel duidelijk in een opiniestuk terwijl andere partijen daarover zwijgen of misschien het niet zo belangrijk vinden. Op die manier kan hij ook stemmen trekken van afvalligen.' (1.4)

Ex-moslim 3 is dit filmpje gewoon reclame om stemmen te krijgen. Hij neemt het filmpje niet serieus en voelt zich bovendien niet aangesproken door het filmpje. Het is ook niet geloofwaardig wat Wilders zegt over buitenlanders, omdat hij zelf Indonesische voorouders heeft. Mensen zouden zich meer moeten verdiepen in de achtergrond van Wilders en zullen dan zien dat zijn uitingen nergens op slaan. Volgens ex-moslim 4 is dit filmpje onzin. Je ziet dat rechts-extremisten ook anti-Europa zijn. Wilders zegt dat Europa de immigratie voor ons bepaalt en wij moeten dat accepteren, maar je moet kijken of het uiteindelijk beter is of Nederland onafhankelijk is van Europa of niet, vooral in de economische zin. Er worden ook onjuiste

argumenten gebruikt of in een verkeerde context geplaatst. Alles wat hij in dit filmpje presenteert kan worden bestreden en dit zou ook moeten gebeuren, volgens ex-moslim 4. Dit filmpje is onrealistisch en racistisch omdat alle problemen in Nederland worden gekoppeld aan een immigranten uit moslimlanden. Volgens ex-moslim 5 zie je de slimheid van Wilders in dit filmpje terugkomen. Nederland mag nu geen eigen regels hebben met betrekking op immigratie, omdat Europa daarover gaat. En hij laat zien dat Nederlanders daar niets meer over te zeggen hebben, dus hamert hij op de nationale identiteit. Wat hij verder doet is zich concentreren op de negativiteit van immigratie en integratie, dus hij creëert een onevenredig beeld om burgers emotioneel te raken. Ex-moslim 5 voelt zich niet aangesproken of bedreigd door dit filmpje, omdat Wilders de macht niet heeft deze punten te realiseren. Wilders presenteert onwaarheden in zijn filmpjes. Ex-moslim 7 zegt over dit filmpje dat het een goed voorbeeld is van populisme. *'Wilders speelt op gevoelens van mensen, dat kan angst zijn, dat kan ontevredenheid zijn.'*(7.4). Dit is een slimme media-uiting, omdat het een directe uiting is van punten die voorheen niet bespreekbaar waren. Wilders presenteert bepaalde informatie die wel klopt, maar hij laat de oorzaken achterwege:

'Stel je dat van de 10 mensen, 9 mensen een 5 hebben gehaald en 1 een 10, het gemiddelde is een 5,5. Kan je dan als leerkracht zeggen dat je klas voldoende heeft gescoord?'(7.4)

Hij kan hiermee stemmen winnen. *'Populisme geeft mij over het algemeen geen goed gevoel. Het zijn loze beloftes.'*, maar moslim 7 voelt zich niet aangesproken door dit filmpje. Door taboes te doorbreken en ondergrondse ontevredenheid ruimte te bieden, zorgt de PVV ervoor dat op lange termijn de maatschappij leefbaarder wordt.

Dit filmpje raakt twee ex-moslims. Ex-moslim 2 zegt: *'Ik voel angst als ik dit zie.'*(2.3). Volgens haar is het filmpje van de PVV simpel en duidelijk door constante herhaling van één standpunt. Wilders heeft een direct gesprek met zijn aanhang in dit filmpje. Hij liegt ook in zijn filmpje en manipuleert informatie. Zij herkent de problemen die Wilders aankaart niet in Amsterdam. Volgens haar zijn mensen die zelf in grote steden wonen niet zo vatbaar voor de uitspraken van Wilders, dan mensen uit kleine dorpjes, die niet in aanraking komen met moslims en de islam. Hun beeld over dit onderwerp is dus totaal gevormd door de standpunten van PVV. Ex-moslim 6 zegt dat hij zich aangesproken voelt, omdat dit filmpje discrimineert:

'Hij staat voor een moskee dat onafgemaakt is. Hij hoort allemaal irritante kinderen op de achtergrond, van die 'kut-Marokkaantjes' en dan praat hij er tussendoor. Je krijgt het beeld dat hij in een wijk staat waar een moskee staat en die kinderen zijn agressief en schreeuwen als gekken, terwijl hij gewoon langs een weg staat, waar een fietser voorbij kwam en waar het rustig is. Dit is manipuleren van beelden en spelen met gevoelens van mensen.'(6.4)

Er wordt gelogen in dit filmpje volgens ex-moslim 6 en feiten worden verdraaid. De oorzaken van problemen worden achterwege gelaten. Het is een one-issue partij, die zich alleen richt op islamisering. *'Het is de taak van de media om hier kritisch op in te gaan en de onwaarheden die PVV presenteert naar voren te halen.'*(6.4)

Over filmpje twee zeggen de ex-moslims dat het opvallend is dat de leden van de PVV geen uitspraak doen in een ander medium dan wat ze gewend zijn. Volgens ex-moslim 1 laat dit filmpje precies de kern van het debat van beide kanten zien. De twee uitersten komen hierin naar voren. Het filmpje laat zien dat als Wilders met een thema komt zoals een hoofddoekjesverbod, dan kijkt men argwanend, maar als een andere partij zijn punten op een verstandigere manier ter discussie stelt, dan zijn de reacties soms ook fel en afwijzend, maar niet op hetzelfde niveau. Dat betekent dus dat Wilders ruimte creëert voor anderen om dingen aan te kaarten. Hij heeft iets neergezet waardoor iedereen ervan uitgaat dat wat hij doet is om belachelijk te maken en te stigmatiseren. Dat is de houding die hij heeft ontwikkeld bij de burger. Hij creëert een bepaalde ruimte, maar dat is niet zijn doel. Dat doet hij impliciet. Door heel radicaal te zijn krijgt hij aandacht. Hij zal niet het fileprobleem oplossen, dat is niet zijn taak.

'Zijn doe is het warm houden van de publieke opinie op hem. Zodat hij het hart van zijn kiezer raakt en blijft veroveren.'(1.5)

Ex-moslim 2 vindt dat dit filmpje goed laat zien dat er sprake is van politieke polarisatie. Zelfs binnen een partij, namelijk het CDA verschilde men van mening over samenwerking met de PVV. Het is een objectief filmpje want zowel de PVV als het CDA krijgen een platform, maar de PVV kiest ervoor om niets te zeggen. Maar de boodschap is in vergelijking met het filmpje van PVV niet helder genoeg. De informatie is te snel en te oppervlakkig. Het filmpje van Wilders is duidelijk en de boodschap herhalend.

'Ik snap dat dat een onderdeel is van de wereld draait door, dat is het. Dat moet kort gehouden worden. Maar toch gaat het heel vlug en is het zo voorbij'(2.4)

Ex-moslim 3 zegt:

'Het is toch raar dat vertegenwoordigers van de partij voor de vrijheid niet zeggen dat ze hebben afgesproken om niets te zeggen? Dan heb je volgens mij gewoon niets te zeggen, omdat de partij geen fundament heeft en de vertegenwoordigers niet van daaruit kunnen reageren. Ze willen denk ik ook doen alsof ze heel belangrijk zijn.'(3.3)

Ex-moslim 4 die journalistiek heeft gestudeerd in Iran zegt vanuit journalistiek oogpunt:

'Ik vind het een goed filmpje. Ik vond het niet netjes dat de PVV'ers niet met de journalist wilden spreken. Nu kunnen mensen zien, dat PVV eigenlijk een monoloog en zijn niet in een dialoog. Deze sfeer moet gebroken worden. Zulke korte verslagen die komisch zijn, zijn niet diep genoeg.'(4.4-5)

Ex-moslim 4 geeft aan dat door de extreme uitlatingen van PVV, bepaalde racistische uitingen worden gelegaliseerd.

'De normen en waarden zijn langzamerhand aan het veranderen, omdat er ruimte wordt gegeven aan pure discriminatie. Discriminatie wordt op die wijze genormaliseerd.'(4.5)

Hij vindt dat als je als politicus goede argumenten hebt, je deze overal kunt gebruiken omdat je te maken hebt met vrije pers in Nederland. Ex-moslim 6 geeft aan het helemaal eens met wat Van Agt zegt. Andere politici zijn ook verantwoordelijk voor een evenwichtig beeld in de media van verschillende politieke standpunten. Nederlanders volgen het nieuws heel selectief. Dat is bij Iraniërs wel anders, zij gaan meer de diepte in omdat dat mensen zijn die uit een maatschappij komen waarin de politiek constant een rol speelt. Daarom denkt hij dat Iraniërs kritischer zijn met betrekking tot de politiek of de media dan Nederlanders. Programma's als Pauw en Witteman hebben als rol om vragen te stellen die spelen onder het volk. Het is zwak van de PVV om deze programma's te wijken en niet te reageren op vragen die worden gesteld. Volgens ex-

moslim 7 worden er beloftes gemaakt die niet realiseerbaar zijn door de PVV. Dit is politiek voor verkiezingen. In serieuze media heeft de PVV niets te zeggen.

'Populisme is niet om te verantwoorden. Populisme is alleen iets zeggen. Terwijl Wilders zelf een hele goede debater is.'(7.4)

Dit filmpje is satirisch, dus mensen die dit zien zullen het volgens hem niet al te serieus nemen. Ex-moslim 5 is de enige die aangeeft dat dit filmpje niet objectief is:

'Wat mij als eerste opvalt is dat de leden van de PVV ervoor kiezen om niet te praten. Dan is mijn eerste indruk dat hun meningen niet sterk zijn en gebaseerd zijn op emoties en daarom kunnen zij niet improviseren.'(5.5)

Aan de andere kant zie ik dat het programma de PVV zwart probeert te maken en dat vind ik niet juist omdat het niet objectief is. Het filmpje laat mensen op die manier niet zelf nadenken volgens haar maar drukt het publiek een mening op. Veel mensen willen volgens haar niet nadenken over de politiek, willen zich niet te veel verdiepen in de politiek, maar willen korte informatie door middel van media, waarop zij hun mening en keuze kunnen baseren. Niet iedereen is geïnteresseerd in de politiek volgens haar.

De moslims worden zichtbaar emotioneel door het promotie filmpje van de PVV. Ook degenen die hebben aangegeven dat de mediaboodschappen van de PVV hen niets meer doen, reageren emotioneel. Moslim 1 zegt:

'Ik word er helemaal woest van. Het ligt aan zijn woordkeuze, hoe hij de boodschap overbrengt. Woorden als massa-immigratie, de sluisen moeten dicht, ik moet echt denken aan Hitler. Het is haatzaaiend, aanvallend, in hokjes plaatsen.'(8.3)

Wilders kiest voor deze stijl van communicatie omdat een deel van Nederland dit prachtig vindt. Ik ken die mensen ook hoor, die zeggen dan tegen mij: *'Maar jij bent gewoon een Nederlander. Tegen jou hebben we helemaal niks, maar de rest is drie keer niks.'*(8.3). Zij wordt er dus zelf in haar directe omgeving niet negatief geconfronteerd met dit thema, maar het filmpje maakt haar wel woedend. Volgens moslim 2 is het filmpje alleen gericht op de punten islamisering en

immigratie. Het filmpje geeft een eenzijdig beeld en moslim 2 vraagt zich af of de feiten wel kloppen die hij benoemt. Hij vergroot bepaalde informatie uit ten koste van andere informatie. Hij heeft het over dat Nederlanders het heeft in eigen handen moeten nemen wat betreft het toelaten van immigranten, maar daar gaat Europa over, daar hebben we met zijn allen voor gekozen. Het filmpje is stigmatiserend. Zij voelt zich persoonlijk niet aangesproken, maar ze weet dat haar ouders zich wel aangesproken zouden voelen, maar doordat zij zich aangesproken zouden voelen, voelt zij dat misschien ook via hen. Volgens Moslim 3 is dat het filmpje gefotoshopt. Hij vraagt zich af waarom hij daar niet daadwerkelijk staat. In dit filmpje herhaalt Wilders constant dezelfde boodschap. Hij vraagt zich af of de feiten die hij benoemt ook juist zijn en er wordt een eenzijdig beeld gecreëerd.

'Het filmpje doet mij sowieso helemaal niks, maar als ik een kortzichtige autochtoon was, zou ik dit geloven. Als ik in een dorpje zou wonen als Volendam, waar geen allochtonen wonen, zou ik dit geloven.'(3.4)

De sociale omstandigheden van de bestaande problemen worden achterwege gelaten.

'Kijk je hebt een appelboom, waarvan de helft van de appels helemaal rot zijn. Dan ga je toch niet roepen dat de appels rot zijn? Waarom zijn de appels rot? Die vraag moet gesteld worden. Je kunt niet zeggen we plukken de appels die rot zijn en gooien die weg, want het probleem blijft terugkeren.'(3.4)

Als het doel van Geert Wilders een betere integratie is van buitenlanders, dan is dit niet de juiste wijze. Wat zijn doel kan zijn, is mensen zodanig treiteren zodat ze uit zichzelf weggaan. Moslim 4 zegt dat Wilders het raar dat Europa bepaalt hoe Nederland omgaat met de immigratie, maar Nederland heeft daar zelf voor gekozen. Hij keert zich dus tegen het beleid van Europa. Er zitten contradicties in het filmpje, want de ene keer heeft hij het over immigratiestop, dus heel algemeen, maar eindigt met moslims en Turken en Marokkanen. Hij geeft cijfers in het filmpje waarvan zij zich afvraagt in hoeverre deze onderzoeken kloppen. Hij heeft het bijvoorbeeld over zoveel procent Marokkaanse criminelen, maar dat zijn draaideur criminelen, maar de echte grote criminelen zijn autochtonen. Het gaat erom dat dat soort feiten geen aandacht krijgen in zijn boodschap. De feiten worden verdraaid om zijn boodschap kracht bij te zetten. Volgens ex-moslim 5 filmpje is dit filmpje een strategisch spel. Hij doet dit ongelooflijk goed want hij

benoemt nu dingen die heel veel Nederlanders niet eens wisten of sterker nog het ze niet interesseerde en ze vonden het niet eens een probleem maar de manier waarop hij dit brengt zorgt ervoor dat er gevoelens worden opgewekt bij mensen en die gaan daarover nadenken. Het gaat om een gevoel van angst. Mensen gaan zich hierdoor ook steeds meer interesseren in meneer Wilders waardoor hij makkelijker zijn verhaal kan doen.

'Ik kan me hier heel kwaad om maken. Ik zou het filmpje zelf ook nooit hebben afgekeken. Het scheelde niet veel of ik had je gevraagd om hem uit te zetten.'(5.3)

Want door alleen maar negatieve dingen te benoemen en dan vervolgens te doen alsof de partij voor vrijheid staat, maar dat is niet waar de partij voor staat. Er zitten veel tegenstrijdigheden in zijn verhaal. Zijn kwaadheid heeft niet zozeer te maken met het feit dat dit filmpje moslims in een negatief daglicht zet, ook haatzaaien door een politieke partij over een andere groepering zou hem net zo kwaad maken. Volgens moslim 6 is dit filmpje een hele typische media-uiting van de PVV en Geert Wilders: *'Het is een anti-islam filmpje'*(6.3). Het is tegenstrijdig omdat het niet duidelijk is of hij nou geen immigranten wil binnenlaten of moslims weg wil hebben. Ook vraagt zij zich af hoe hij aan die cijfers komt. Het filmpje is erg oppervlakkig, maar zij snapt wel dat hij een kort filmpje moet maken om pakkend te zijn. Het dreigende muziekje op de achtergrond zorgt ook voor angst. De rest van het filmpje is ook bedoeld om angst te zaaien. Het filmpje is heel eenzijdig. Zij voelt zich wel een beetje aangesproken als ze dit filmpje ziet. Volgens haar hamert Wilders op de Nederlandse identiteit terwijl: *'Hij is zelf ook niet eens 100% Nederlands en zijn vrouw is ook niet Nederlands.'*(6.3). Moslim 7 vindt het een heel slecht filmpje, omdat het slecht is gemaakt en heel populistisch is. Er zitten bovendien heel veel leugens in.

'Hij zegt 40% van alle verdachten van een misdrijf zijn van Marokkaanse afkomst, als hij had kunnen zeggen 40% van de veroordeelden zijn van Marokkaanse afkomst, had hij dat natuurlijk liever gezegd, maar hij zegt verdachte...dus hij tekent heel erg het beeld. Hij is bezig met het bevestigen van bestaande vooroordelen. Mensen worden bevestigd in hun angst.'(7.4)

Moslim 7 denkt niet dat de meeste PVV-stemmers door dit filmpje overtuigd raken om op hem te stemmen.

'Maar dit filmpje is niet waar Wilders het van moet hebben, de mensen die op hem stemmen doen dat omdat de buurman zegt van PVV is tegen buitenlanders...gewoon heel die fuz, heel die tendens in de media, daarom stemmen mensen op hem.'(7.4)

De PVV is in meer geworden dan de punten die ze in hun verkiezingsprogramma hebben. Zijn populariteit heeft hij van de actualiteitenprogramma's want daar zijn de mensen. De mensen zitten niet dagelijks op de website van de PVV, maar zien wel hem wel op het 8 uur journaal.

'Mensen kiezen PVV op gevoel, en niet omdat ze het programma goed kennen. Het gaat om het inspelen op het gevoel van angst door de PVV.'(7.4)

De PVV is in meer geworden dan de punten die ze in hun verkiezingsprogramma hebben. Zijn populariteit heeft hij van de actualiteitenprogramma's want daar zijn de mensen. De mensen zitten niet dagelijks op de website van de PVV, maar zien wel hem wel op het 8 uur Journaal.

'Mensen kiezen PVV op gevoel, en niet omdat ze het programma goed kennen. Het gaat om het inspelen op het gevoel van angst door de PVV.'(7.4)

Over het tweede filmpje zeggen de moslims dat het satirisch bedoeld is. Ze vinden het filmpje echter wel objectief, want de PVV leden krijgen ruimte om te spreken, maar kiezen er zelf voor om dat niet te doen. Moslim 1 zegt dat je in dit filmpje ziet dat het voor de gevestigde politieke partijen moeilijk is om, om te gaan met de PVV want Nederland kent natuurlijk een politieke traditie van samenwerking tussen verschillende partijen. Ze gelooft eigenlijk niet dat de punten van PVV, zoals hoofddoekjesverbod echt uitgevoerd worden. Moslim 1 geeft aan dat ze het raar en geheimzinnig en ontoegankelijk vindt van de PVV om de media niet te woord te staan. Ze zijn gewoon bang om te reageren. Moslim 2 zegt dat het filmpje een beetje satirisch is, maar dat komt natuurlijk omdat Geert Wilders heeft gezegd niet in dergelijke programma's wil verschijnen. Je ziet door hoe de presentator bepaalde vragen stelt en aan zijn mimiek dat het grappig is bedoeld. De PVV wordt niet serieus genomen. Het filmpje wil laten zien dat de PVV niet open staat om een mening te geven, terwijl ze wel een duidelijke mening hebben over DWDD. Als er een eenzijdig beeld bestaat over de PVV in de media, is dat hun eigen keuze, omdat er wel een podium wordt geboden waar zij geen gebruik van wensen te maken. Volgens

moslim 3 mogen de PVV-leden niets zeggen in dit programma. Dit vindt moslim 3 een gevaarlijke ontwikkeling. De PVV is een politieke partij die niet transparant is. De PVV-leden moeten niet eigen idealen of de idealen van de partij uitdragen, maar de idealen van Geert Wilders.

'Vroeger moest je in Marokko als soldaat in het leger een 'examen' afleggen. De taak is dat je een vierkant moet maken. Als je deze correct weet te maken, wordt je niet aangenomen want dan weet je teveel. Als je dat niet kunt ben je geschikt om helemaal gevormd te worden.'(10.4)

De geheimzinnigheid die Wilders rondom zijn partij creëert, zorgt voor aandacht voor de partij, omdat de media zo werken. *'Wilders kan op die manier nooit fouten maken, omdat iemand anders voor hem spreekt in andere media-uitingen.'*(10.4)

Volgens moslim 4 is wat zij in dit filmpje zag typisch PVV. Geen antwoord geven op vragen. Onderwerpen waarbij ze denken nu kunnen we scoren geven ze wel een reactie op en als ze dat gevoel niet hebben, daar reageren ze gewoon niet op. Het filmpje is volgens haar ook objectief, omdat de PVV een platform is geboden om te reageren, maar dat doen zij vervolgens zelf niet. Moslim 5 begrijpt dat de PVV ervoor kiest om niet te spreken in dit filmpje. Je bent een partij die een boodschap naar buiten wil brengen en als je intern besluit om er daarom in de media niet op in te gaan, dan snapt hij dat wel. Het filmpje is wel een beetje grappig bedoeld, maar dat is de rol van de media. Volgens moslim 6 heeft de PVV in dit filmpje de mogelijkheid gekregen om te spreken, maar ze kiezen er zelf voor om niet te spreken. Het is typisch PVV. Er is dus wel sprake van objectiviteit. De media hebben de PVV nooit zwart proberen te maken, maar hebben de PVV juist altijd een platform gegeven omdat hij sensatie brengt en dat is waar de media naar op zoek zijn. Andere politieke partijen hebben de PVV wel zwart proberen te maken, maar dat is een eigenschap van de politiek. Dat doen alle politieke partijen.

Moslim 7 is de enige die aangeeft dat dit filmpje niet objectief is. Volgens hem zag je de PVV-leden die geen antwoord mogen geven en de presentator die er nogal inhakte met zijn eigen standpunten, maar dat hoort bij dit item. Het filmpje is niet objectief, maar dat is ook niet de bedoeling van de Jakhalsen, bij de VARA. Over het gerucht bij de achterban van de PVV dat Wilders zwart wordt gemaakt in de media, zegt moslim 7 dat Wilders in een luxe positie zit:

'Hij heeft zich in een positie gemanoeuvreerd dat als je tegen hem bent, als je tegen zijn standpunten bent, ben je schijnbaar ook een beetje fout. Als je voor hem bent ben je niet helemaal....' (14.5)

Over het promotiefilmpje van de PVV zeggen de ex-moslims dat het een typisch PVV-filmpje is. Het is slecht van kwaliteit en er worden veel onwaarheden gepresenteerd. De ex-moslims reageren zichtbaar laconiek op het filmpje. Slechts één van hen regeert emotioneel en geeft aan zich aangesproken te voelen door dit filmpje. Deze bevindingen komen overeen met de uitspraken die de ex-moslims voorheen in het interview deden. Zij gaven namelijk aan dat er in de media-uitingen van de PVV sprake is van stereotypering en het presenteren van onwaarheden, maar gaven aan zich niet aangesproken te voelen hierdoor. Op één persoon na, en dat is tevens degene die aangaf na het filmpje, zich geraakt te voelen. Over filmpje twee zeggen de ex-moslims dat het opvallend is dat de leden van de PVV geen uitspraak doen in een ander medium dan wat ze gewend zijn. Ze zijn het er over eens dat het programma satirisch is, maar vinden het programma objectief, omdat de PVV ruimte krijgt om te reageren. De ex-moslims geven aan dat de PVV een one-issue partij is die oppervlakkig is en geen fundament heeft, waardoor niet alle leden, te allen tijde kunnen reageren in de serieuze media.

De moslims raken zichtbaar emotioneel van het promotiefilmpje van de PVV. Ze werden boos of gaven achteraf soms aan mij bijna te hebben willen verzoeken om het filmpje uit te zetten. Uit de interviews kwam echter naar voren dat de moslims de negativiteit en de stereotyperingen met betrekking tot de islam koud liet. Aan de andere kant gaven zij aan de mediaboodschappen van de PVV of andere stereotyperende media-uitingen te negeren, omdat het gevoelig lag. Ook zij geven aan dat het filmpje vol met onwaarheden en verdraaiingen zit. Ook de moslims geven aan dat het tweede filmpje satirisch is, maar toch objectief, omdat de PVV-leden ruimte krijgen om te spreken, maar kiezen er zelf voor om dat niet te doen.

5. Conclusie

In dit hoofdstuk zal antwoord worden gegeven op de centrale vraag van dit onderzoek, namelijk:

Op welke wijze geven moslims en ex-moslims betekenis aan de mediaboodschappen van de PVV?

Dit onderzoek gaat er vanuit dat de betekenisgeving aan de mediaboodschappen van de PVV iets zegt over hoe ex-moslims en moslims hun eigen positie in de Nederlandse maatschappij beoordelen. Vanuit dit oogpunt zal op de eerste plaats de identiteit waaruit de ex-moslims en moslims zichzelf presenteren worden besproken. Op de tweede plaats wordt beargumenteerd op welke wijze de toegekende identiteit in relatie staat tot het burgerschap van ex-moslims en moslims. Op de derde plaats zal aan de hand van de gesprekken rondom de mediaboodschappen van de PVV worden besproken hoe de ex-moslims en moslims zichzelf positioneren binnen het debat rondom islamisering. Dit staat namelijk in relatie met de positie die zij zichzelf aanmeten binnen de Nederlandse maatschappij.

5.1 Identiteit

De behoefte aan een nationale identiteit is één van de ontwikkelingen die ruimte heeft geboden voor het rechtspopulisme in Nederland (Lechner, 2008). Om de Nederlandse identiteit te benadrukken, zetten populistten als Pim Fortuyn en Geert Wilders, deze af tegen de subcultuur die daar het meest van afwijkt, namelijk de islamitische. De angst ten opzichte van de islam wordt door hen benadrukt in hun media-uitingen (Bodelier, 2005). Volgens de ex-moslims en de moslims, zorgt het benadrukken van de Nederlandse identiteit en het presenteren van stereotyperingen over mensen met een islamitische achtergrond, ervoor dat bij moslims ook een behoefte ontstaat aan het benadrukken van hun identiteit.

Voor de moslims blijkt de islam nog een belangrijk onderdeel te zijn van hun identiteit. Vaak gaat het daarbij niet om de religie zelf, omdat zij niet praktiserend zijn, maar om een gevoel van saamhorigheid. Sommige moslims geven aan dat de islam de rode draad is in hun leven. Echter, over het algemeen geven de moslims aan dat de religie weinig rol speelt in hun dagelijks leven, maar blijven zichzelf opvallend genoeg moslim noemen. Zelfs diegenen die

aangeven dat zij nare ervaringen hebben gehad met de islam, hebben de behoefte om de religie te beschermen. Eén van de moslims zegt hierover:

'Zo voel ik me wel. Als iemand me zou vragen wat voor religie hang je aan zou ik zeggen de islam. Ik draag het niet uit in mijn verschijning...in mijn kleding of wat dan ook, maar als er iemand bijvoorbeeld de islam probeert af te kraken, dan kom ik er wel voor op. Het raakt me wel.'(9.2)

De islam speelt als religie geen rol meer in het leven van de ex-moslims. Zoals in de Nederlandse maatschappij de ontzuiling heeft gezorgd voor een gat in de persoonlijke en de nationale identiteit (Lechner, 2008), heeft het afstand doen van de islam ook bij de ex-moslims een gat veroorzaakt in de identiteit. Opvallend is dat dit gat, wordt gevuld met een enorme behoefte aan vrijheid. Vrijheid is namelijk het tegenovergestelde van de onderdrukkende islam, waar zij afstand van hebben gedaan. Vanuit het perspectief van de vrijheidsstrijd wordt bijna alles beargumenteerd door de ex-moslims. Eén van de ex-moslims verwoordt dit het beste:

'Wij waarderen de democratie en de vrijheid die we hier krijgen enorm. Waarom? Omdat we het kunnen vergelijken met wat we hiervoor hebben gehad en dat is onderdrukking. Omdat we het waarderen, willen we het ook behouden.'(6.5)

5.2 Burgerschap

De rol die de ex-moslims en de moslims hebben in de Nederlandse maatschappij wordt door hen zelf omschreven in de vorige paragraaf. De informanten zijn allen hoger opgeleide, potentiële ideale burgers. Echter, de ideale burger blijkt zich af te vragen of het actief burgerschap de kostbare tijd en moeite wel waard is, waardoor sprake is van stand-by burgerschap (Dekker, 2000). Zo is de vraag of de ex-moslims en de moslims ook argumenten hebben die hun ideale burgerschap in de weg staan.

De ex-moslims geven allen aan politiek bewust te zijn. Dit komt doordat zij zijn opgegroeid in een maatschappij die werd gekenmerkt door dictatuur. In een maatschappij waar dictatuur heerst, wordt de burger door beperkingen in het dagelijks leven constant geconfronteerd met de politiek (Hartman, 2008). De basis voor politieke bewustwording wordt in de jonge jaren bepaald, mede door de politieke interesse die jongeren van huis uit meekrijgen (Barnhurst & Wartella, 1991).

De meeste ex-moslims geven aan dat hun vader politiek actief is geweest in Iran en zijn nu ook zelf politiek actief, ook al is dit over het algemeen voor de Iraanse politiek. Zij geven aan het niet ondenkbaar te vinden om actief te zijn in de Nederlandse politiek, maar hebben eigenlijk zoveel vertrouwen in het Nederlandse politieke stelsel dat zij niet vinden dat ze iets kunnen betekenen voor de Nederlandse burger. Uit het onderzoek van (Hartman, 2008) bleek dat oude niet-westerse allochtonen, Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen, in Nederland steeds lagere opkomstcijfers hebben, mede door hun vertrouwen in de Nederlandse politiek. Bij de ex-moslims is dus ook door overmatig vertrouwen in de Nederlandse politiek, passiviteit zichtbaar.

Aan de andere kant zijn de ex-moslims kritische burgers met betrekking tot het waarborgen van de vrijheid. In de besprekingen van hun maatschappelijke en politieke visie en hun mening over de PVV worden al hun argumenten ook afgezet tegen deze achtergrond. Burgerschap wordt ook in relatie gebracht met mediaconsumptie (Barnhurst & Wartella, 1991). Met een kritische houding volgen ex-moslims de media op een andere wijze dan andere Nederlandse burgers, die altijd persvrijheid hebben gekend. De ex-moslims raadplegen namelijk Westerse en Midden-Oosterse media en verschillende vormen van media om op de hoogte te blijven van de nationale en internationale actualiteiten en zijn hierdoor kritische en actieve burgers.

De ex-moslims hebben over het algemeen een voorkeur voor linkse politieke partijen. Zij geven bovendien aan dat zij hun politieke voorkeur zoveel mogelijk laten afhangen van kennis en beredenering in plaats van emotie. Eén van de kandidaten zegt zelfs dat als er uit de stemwijzer een totaal andere uitkomst komt, dan wat hij zou verwachten, hij af zou gaan op de uitkomst van de stemwijzer. Volgens hem moeten politieke beslissingen namelijk niet vanuit de emotie worden genomen, maar totaal rationeel. Over het algemeen hebben de ex-moslims een voorkeur voor linkse partijen. Dit komt overeen met de voorkeur van oude niet-westerse allochtonen (Fennema et al., 2000).

De ex-moslims geven aan dat er sprake is van stereotyperingen van mensen met een islamitische achtergrond in de Nederlandse media. Door de journalistieke routine hebben de media de neiging om stereotyperend te zijn (Schoemaker & Reese, 1996). De mediaboodschappen van de PVV zijn volgens hen ook stereotyperend met betrekking tot mensen met een islamitische achtergrond. Ook al geven de ex-moslims aan dat de gemiddelde Nederlander geen zichtbaar onderscheid ziet tussen hen en moslims, voelen zij zich over het

algemeen niet aangesproken door de stereotyperingen. Ook met het fenomeen stereotypering gaan de ex-moslims dus over het algemeen rationeel om en voelen zich daarom ook niet aangezet tot het kiezen van één kant.

De moslims geven over het algemeen aan niet politiek geëngageerd te zijn of hun politieke interesse in de loop der jaren te hebben verloren. Het bij voorbaat niet hebben van politieke interesse van de moslims kan gekoppeld worden aan een gebrek aan politieke interesse die zij van huis uit hebben meegekregen. Het verliezen van de politieke interesse wijten zij aan hun teleurstelling in de Nederlandse politiek. Deze bewering is tegenstrijdig aan wat Hartman (2008) suggereert. Volgens hem zijn de oude niet-westerse allochtonen, de Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen, namelijk passiever geworden als burgers, omdat zij juist meer vertrouwen zouden hebben in de Nederlandse politiek.

De informanten die moslim zijn geven eveneens aan dat zij een voorkeur hebben voor linkse politieke partijen. Vaak hebben ze van huis uit meegekregen dat de PvdA een goede partij is en volgden zij de keuze van hun ouders. Tegenwoordig baseren zij hun keuze op hun eigen kennis. De moslims houden zich op de hoogte van de actualiteiten door de media globaal bij te houden. Ook maken zij gebruik van stemwijzers. Zij geven echter aan dat de stemwijzer vaak ver af staat van hun politieke voorkeur en baseren hun keuze dan niet op de uitkomst van de stemwijzer. De moslims laten de emotie dus zwaarder wegen in hun keuze voor een politieke partij die hun stem krijgt, dan de ex-moslims.

Bovendien geven de moslims aan dat er sprake is van stereotyperingen in de Nederlandse media en de mediaboodschappen van de PVV. Zij geven aan zich aangesproken te hebben gevoeld in het verleden en de stereotyperingen pijnlijk te vinden. Echter, de negativiteit rondom de islam proberen zij tegenwoordig zoveel mogelijk te negeren:

'Door de laatste ontwikkelingen heb ik eerlijk gezegd niet meer de behoefte om mijzelf te verdedigen. Ik heb zoiets van...ik kan mijzelf blijven verdedigen totdat ik een ons weeg, maar dat ga ik niet meer doen. Want ik heb ook gemerkt dat hoe meer ik mijzelf ga verdedigen, hoe geïrriteerder ik raak, want je gaat in een soort van constante verdedigingsmode en slachtofferrol zitten terwijl ik geen slachtoffer ben.' (9.1)

Volgens Schudson & Anderson (2009) zouden politieke thema's die mensen persoonlijk raken, hen stimuleren om actievere burgers te worden. Echter, de moslims geven aan dat de politieke debatten die over hen gaan zoveel mogelijk proberen te negeren om op die wijze niet emotioneel

geraakt te worden. De moslims geven dus aan dat zij zich door de stereotyperingen in de Nederlandse media en de mediaboodschappen van de PVV aangezet voelen om een kant te kiezen (Kleinnijenhuis, 2003), maar doen dit bewust niet .

'Maar we hebben nu zoiets van, we gaan hier juist geen aandacht aan besteden want dat is wat hij wil. Hoor je iets over wat hij zegt, dan moet je alleen maar lachen.' (13.2)

Over de polarisatie zeggen de moslims dat zij hier in hun dagelijks leven niet mee te maken hebben. Zij worden alleen met dit begrip geconfronteerd in de media. Aangezien de media een belangrijk middel zijn in het beeldvormingsproces, geven sommige moslims aan dat er misschien toch sprake is van polarisatie, maar dat de Nederlandse burger de verschillen niet benadrukt in hun bijzijn. De Nederlander die deel uitmaakt van de dominante cultuur, past zich namelijk aan, in hun bijzijn en maakt opmerkingen als: *'...maar jij bent een goede, of maar jij bent geen Marokkaan voor mij.'* (14.2).

Twee ex-moslims en twee moslims, laten overeenkomsten zien in de actie die zij wellicht zullen ondernemen als de polarisatie zich verder ontwikkelt in Nederland. Vanuit de angst die zij hebben voor de toekomst beredeneren zij namelijk dat zij het niet ondenkbaar Nederland te verlaten. Eén van de ex-moslims zegt dat hij al eens is gevlucht voor extremisme en zal misschien nog een keer vluchten voor extremisme als dat nodig is. Eén van de moslims geeft aan een hoofddoek te gaan dragen als de hoofddoekjesbelasting echt wordt geïntroduceerd, om de onrechtvaardigheid te bestrijden.

Opvallend is overigens dat de moslim, die in Marokko is geboren en op 22 jarige leeftijd naar Nederland is gekomen veel overeenkomsten heeft met de ex-moslims met betrekking tot een maatschappelijke en politieke visie en zijn standpunten met betrekking tot de PVV. In die zin zou er wellicht geen onderscheid gemaakt moeten worden tussen ex-moslims en moslims, maar nieuwe niet-westerse allochtonen en oude niet-westerse allochtonen.

5.3 Mediaboodschappen van de PVV

Conflictsituaties die in de media worden gepresenteerd zetten de burger aan om een keuze te maken bij welke kant zij horen. Aangezien de mediaboodschappen van de PVV vaak

conflictsituaties presenteren over de moslims, zal in deze paragraaf worden besproken welke kant zij kiezen.

Zowel de ex-moslims als de moslims geven aan dat het promotiefilmpje van de PVV berust is op onwaarheden en verdraaiingen van feiten. De ex-moslims nemen het filmpje over het algemeen niet al te serieus en zijn zichtbaar laconiek tijdens het kijken naar het filmpje. De moslims echter, worden over het algemeen zichtbaar emotioneel tijdens te bekijken van het filmpje. Dit laat zien dat de ex-moslims zich inderdaad niet aangesproken voelen door de mediaboodschappen van de PVV en de moslims wel. Dit is de reden waarom de moslims de negatieve mediaboodschappen van de PVV zoveel mogelijk proberen te negeren. Deze passieve houding is tevens ook zichtbaar in hun burgerschap.

Ook het filmpje van de Jakhalsen over de PVV hebben de ex-moslims dezelfde mening. Al is het programma satirisch en wordt de PVV een beetje belachelijk gemaakt, wordt er toch ruimte geboden voor de PVV-leden om te reageren. Zij kiezen er echter zelf voor om hier geen gebruik van te maken. Het filmpje kan daarom volgens zowel de moslims als de ex-moslims objectief genoemd worden.

5.4 Conclusie

Geconcludeerd kan worden dat ex-moslims niet het gevoel hebben een keuze te moeten maken bij welke kant zij horen met betrekking tot de mediaboodschappen van de PVV. De moslims voelen deze drang wel, maar negeren de mediaboodschappen van de PVV omdat deze hen persoonlijk raken en te dichtbij komen. Hierdoor zorgen zij ervoor dat zij niet voldoen aan de stereotyperingen die over hen bestaan. Zowel de ex-moslims als de moslims laten de mediaboodschappen van de PVV, impliciet niet hun positie bepalen in de Nederlandse maatschappij. Aan de andere kant zorgt het negeren van het debat rondom islamisering ervoor dat de moslims passievere burgers worden, waardoor hun positie in de Nederlandse maatschappij wel wordt aangetast.

5.5 Aanbevelingen

Alle informanten die deel hebben genomen aan dit onderzoek zijn hoogopgeleiden en daarmee potentieel politiek geïnteresseerde burgers. De nieuwe niet-westerse allochtonen zijn politiek geëngageerd en politiek actief, maar hebben het gevoel dat de Nederlandse burger geen behoefte heeft aan hun politieke activiteiten in Nederland. Echter, een deel van de Nederlandse burgers heeft wel behoefte aan de politieke activiteiten van niet-westerse allochtonen, namelijk de moslims. Het niet zichtbaar deelnemen van niet-westerse allochtonen in het debat over de islamisering, zorgt ervoor dat de moslim zich niet vertegenwoordigd voelt en daardoor een passieve houding aanneemt ten opzichte van de politiek.

De nieuwe niet-westerse allochtonen die politiek geëngageerd zijn, kunnen door gebruik te maken van hun passief stemrecht, andere niet-westerse allochtonen stimuleren om actievere burgers te worden. De zichtbaarheid van niet-westerse allochtonen zal bij de moslims namelijk kunnen zorgen voor het gevoel dat zij worden vertegenwoordigd in de politiek, waardoor zij hun vertrouwen terug krijgen in de Nederlandse politiek en actievere burgers worden. Het actief deelnemen aan de Nederlandse politiek door niet-westerse allochtonen zal zorgen voor balans in de politiek.

Om de kans op radicalisering aan beide kanten te verminderen, polarisatie tegen te gaan en eenheid te creëren in de maatschappij, is verandering vereist in de Nederlandse politieke cultuur. De Nederlandse burger, zowel degene die deel uitmaakt van de dominante cultuur als degene die deel uitmaakt van de islamitische subcultuur, heeft behoefte aan een kritische, maar gebalanceerde politieke houding die stereotyperingen uit de weg gaat, maar taboes niet. Er is dus behoefte aan een combinatie van de van oudsher bekende consensuspolitiek en de relatief nieuwe populistische politiek.

Literatuurlijst

Aarst, L en Butter, W. 2009. ABC Kenniscentrum voor emancipatie en participatie. *Radicaal, orthodox of extremist? Achtergrondinformatie over radicalisering en polarisatie.*

Barnhurst, K.G. & Wartella, E. 1991. Newspapers and citizenship: young adults' subjective experience of newspapers. *Critical Studies in Mass Communication* 8: 195-209.

Barnhurst, K.G. & Wartella, E. 1998. Young citizens, American TV newscasts and the collective memory. *Critical Studies in Mass Communication* 15: 279-305.

Beunders, H. 2011 . Vroeger was alles beter; Het janusgezicht van onze tijd volgens Henri Beunders. *Trouw*.

Bodelier, R. 2005. *Tegen de angst; Optimisme als opdracht voor de 21ste eeuw*. Leuven: Immrec.

Broom, A. Hand, K. & Tovey, P. 2009. The role of gender, environment and individual biography in shaping qualitative interview data. *International Journal of Social Research Methodology* 12 (1): 51-65.

Brug, W van der; Fennema, M. & Tillie, J. 2000. Anti-immigrant parties in Europe: ideological or protest vote? *European Journal of Political Research* 37: 77-102.

CNN. 2001. Transcript of President Bush's address. http://articles.cnn.com/2001-09-20/us/gen.bush.transcript_1_joint-session-national-anthem-citizens?_s=PM:US. Geraadpleegd op 14 januari 2011.

Coolsaet, Rik. 2008. Nieuwe dageraad voor Amerika – en voor de wereld ?. *Samenleving en Politiek*. Jaargang 15. nr. 9, pp. 4-12.

- Croteau, D & Hoynes, w. 2003. *Media, Society, Industries. Images and audiences.* London: Sage, Pine Forge.
- D'Anjou, L. 2005. Narcisme, populisme en politiek. <http://repub.eur.nl/res/pub/7097/SOC-2005-002.pdf>. Geraadpleegd 15 november 2010.
- Dekker, P. 2000. *Politieke veranderingen in Nederland 1971-1998.* Politieke participatie. Den Haag: SDU.
- Deth, J.W. Van, Vis, J.C.P.M. 2006. *Regeren in Nederland.* Assen: Koninklijke Van Gorcum B.V.
- Devereux. 2007. *Media studies, Key issues and debates.*
- Drake, P & Higgins, M. 2006. *The political celebrity and the celebrity politics.*
- Eisenhardt, K.M. 1989. Building theories from case study research. *The Academy of Management Review* 14 (4): 532-550.
- Elchardus, M. 2003. *Naar de crisis kijken. De dramademocratie.* Tiel: Uitgeverij Lannoo nv
- Fennema, M, Tillie, J, Heelsum van .A, Berger, M, Wolff, R. 2001. *Sociaal Kapitaal en Politieke Participatie van Etnische Minderheden.* Amsterdam: IMES
- Fortuyn, W.S.P. 1997. *Tegen de Islamisering van onze Cultuur, Nederlandse identiteit als fundament.* A.W. Utrecht: Bruna Uitgevers.
- Forum, Instituut voor Multiculturele Vraagstukken. 2010. *Politieke participatie van allochtonen.* <http://www.forum.nl/Portals/0/Publicaties/Factsheet%20Politieke%20Participatie.pdf>. Geraadpleegd op 20 maart 2011.

Furedi, F. 2007. The changing meaning of disaster.

Gerbner, Gross, Morgan, Signorielli, Shanahan. 2002. media effects; *Advances in Theory and Research. Growing up with television: Cultivation processes.* Lawrence Erlbaum Associates Inc.

Graber, D. 2004. Mediated politics and citizenship in the twenty-first century. *Annual Review of Psychology 55: 545-571.*

Hallin & Mancini. 2004. Comparing media systems.

Haynes, A. 2006. *Mass media re-presentations of the social World: ethnicity and race.*

Hendriks, F. 2002. Representatieve politiek in de netwerksamenleving: Problemen en perspectieven.

Houtman, D. en Duyvendak, J.W. 2009. Boerka's, boerkini's en belastingcenten : Culturele en politieke polarisatie in een post-Christelijke samenleving.

Kinneking, Andreas. 2009. Constitutioneel patriottisme ter overbrugging van tegenstellingen.

Kleinnijenhuis, J. 2003. Het publiek volgt media die de politiek volgen. In: RMO (2003), *Medialogica. Over het krachtenveld tussen burgers, media en politiek.* Den Haag: Sdu.

Koole, R.A. 2006. Politiek en tegenpolitiek in de Nederlands democratie : Politici, journalisten en wetenschappers in de ban van het populisme.

Lijphart, A. 2008. Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek. Haarlem: HJW Brecht.

Lucardie, A.P.M. 2007. RECHTSEXTREMISME, POPULISME OF DEMOCRATISCH

Luyendijk, J. 2007. Het zijn net mensen. Uitgeverij Podium B.V.

NRC.nl. 2009. Rapport: De PVV stemmer: Profiel, achtergronden en motieven. Synovate research reinvented.

Pels, D. 2007. Fascisme als ideologie. Een studieprogramma in zes punten. <http://igitur-archive.library.uu.nl/sg/2007-0620-201144/fascisme.pdf>. Geraadpleegd op 5 augustus 2011.

Pels, Dick. 2008. Het populisme moet blijven. <http://dare.uva.nl/document/132593>. Geraadpleegd op 15 april 2011.

Pickering, Michael. 2001. The concept of the Other. Pickering, Stereotyping. The politics of representation. Houndmills, New York: Palgrave. Pp. 47-78.

RMO (Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling). 2009. Polarisatie binnen onze grenzen. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Roes, T. 2010. *De verkiezingsuitslag en de nieuwe beroepscode*. www.springerlink.com/index/T681K725475276R1. Geraadpleegd 15 december 2010.

Schoemaker & Reese. 1996. Influence of media routine. *Mediating the message*.

Schudson & Anderson. 2009. The Handbook of Journalism Studies. *Objectivity & Professionalism and truth seeking in journalism*.

Sleegers, F. 2007. *In debat over Nederland*. Veranderingen in het discours over de multiculturele samenleving en nationale identiteit. Amsterdam/Den Haag: Amsterdam University Press.

Thomassen, Aarts & Van der Kolk. 2000. Politieke veranderingen in Nederland 1971-1998.

Valk de, Esveldt, Henkens, Liefbroer. 2001. Oude en nieuwe Allochtonen in Nederland: Een demografisch profiel.

Van Dale. 2011.

<http://www.vandale.nl/vandale/zoekService.do?selectedDictionary=nn&selectedDictionaryName=Nederlands&searchQuery=polarisatie>. Geraadpleegd op 2 april 2011.

Wilders, G. 2007. PVV.nl. *Debat Islamitisch activisme - spreektekst*.

http://www.pvv.nl/index.php?option=com_content&task=view&id=484. Geraadpleegd op 15 januari 2011.

Zoonen, L. Van. 2004. Imagining the fan democracy. *European Journal of Communication* 19 (1): 39-52.